

Research Paper

The semantic construction of Afghan immigrant women in the contemporary fictional literature of Afghanistan: A case study of nonfiction border from the collection of short stories *Why Shouldn't Make Darkness My God?*

Maral Rahimi¹, Sahar Faeghi^{2*}, Seyyed Rahman Mortazavi³

Received: Apr. 30, 2023; Accepted: Aug. 23, 2023

ABSTRACT

Nonfiction is a new type of narrative literature influenced by the praxis of cultural-political discourses in the representation of reality. The dominant discourse seeks to display its desired patterns of action and life, with fictional literature being one of its channels. This study was conducted with the aim to highlight the semantic construction of Afghan immigrant women in the contemporary fictional literature in Afghanistan through the theoretical perspective of Homi K. Bhabha and Theodor W. Adorno. It also aims to identify the representations of these women in the nonfiction literary genre and interpret them according to the cultural context of the destination. To achieve this goal, "Border" from *Why Shouldn't Make Darkness My God?* A collection of short stories by Masoumeh Jafari, a contemporary Afghan writer, was selected as the case study. It was analyzed using Seymour Chatman's narrative method in three sections of story, discourse, and ideology to illustrate the concept of Afghan immigrant women from lingual and ideological perspectives. The findings show that the identity of Afghan immigrant women was changed according to the cultural discourse governing the society, leading to identity diffusion (confusion) and their re-immigration to new land rather than their homeland to deal with this crisis. The interruption and cultural interference of the host society with the Afghan immigrant women is represented through the marginal and protesting voice of the author of "Border" to the existing situation and the context of the dominant realities, reflecting the "critical" function and "emancipation" of art in the analysis and criticism of the structures of domination and oppression.

Keywords: Afghan immigrant woman, contemporary fiction literature, identity diffusion, narrative analysis, nonfiction of border

1. Master's student in Philosophy of Art, Department of Philosophy of Art, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran

✉ mrl.rahi20@gmail.com

2. Assistant Professor of Cultural Sociology, Department of Management, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran

* Corresponding Author

✉ s.faeghi@khuisf.ac.ir

3. Assistant Professor of Philosophy of Art, Department of Philosophy of Art, Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan) Branch, Isfahan, Iran

✉ sr.mortazavi@khuisf.ac.ir

INTRODUCTION

More than 99 years have passed since the emergence of Afghan fictional literature which has experienced many ups and downs and borne the heavy responsibility of social, political, and cultural developments in this century because literature, both poetry and fiction, enters the arena in the midst of the development and is represented with a special language. In the field of Afghan fiction, women entered this literature a quarter of a century later and continued to step forward, although not continuously. Simultaneously with extensive social and political development, female Afghans started to write and represent the social realities with a special perspective according to new emerging conditions that had facilitated their contribution to social issues (Rafizadeh, 2018, 2). The conditions of the last four decades of war and conflict in Afghanistan, among which immigration was an inevitable consequence, affected many writers there as the biographies of many Afghan writers indicate that most of them have been migrating a part of their lives in two or three countries (Mosavi and Hosseini, 2021, 402) and they have represented their lived experiences from this reality in stories and novels. Given the cultural conditions of Afghanistan and the minor roles of women in the social arenas, immigration has caused many opportunities and hardships for Afghan women, and thus these facts have been used as a basis for reflection in fictional literature. In particular, female writers have considered the phenomenon of immigration with a special view from a feminine perspective and represented it in their works (Rafizadeh, 2018, 3). Therefore, raising the knowledge of female Afghans about their status in society has been an important development in recent decades. Women and related issues have been important topics in Afghan fictional literature. The categories such as "woman", "Afghan woman", and "Afghan immigrant woman", and their conceptual constructs in the context of critical art are considered important parameters in identifying the value importance of these women. Due to this knowledge, women describe these situations with a critical view. The evaluation of Afghanistan's fictional literature not only introduces the general situation of Afghan society, but also provides researchers with the concerns, dreams, opportunities, and collective feelings that are reflected in this type of literature (Rafizadeh, 2018, 2). Therefore, the examination of novels, collections of contemporary stories, and nonfiction by female Afghan writers as active members of this society, who have deeply tolerated and understood the pain of inequality and different kinds of violence against women (Hoseynansari, 2019) can provide the context to explore and reflect the appearance and position of migrant women or types of misogyny from many novels and stories, and also criticize social traditions, inequalities, the fight against traditional values of patriarchy, and express the oppression on Afghan immigrant women with a careful approach to fictional literature and the worldview of contemporary female Afghan writers.

PURPOSE

The present study aims to investigate the construction of the concept of female Afghan immigrants in contemporary fictional literature of Afghanistan to identify their representations in the literary genre of essay (short story), interpret them based on the cultural context of the host country and explain the nature of its identity as a new situation in evaluating the immigrants' problems.

METHODOLOGY

The nonfiction "Border" from the collection of short stories *"Why Shouldn't Make Darkness My God?"* by Masoumeh Jafari, a contemporary Afghan writer, was selected as a sample and analyzed and studied with the theoretical insight of Homi K. Bhabha and Theodor W. Adorno, using the Seymour Chatman's narrative analysis in three sections, story, discourse, and ideology, to reveal its narrative language and ideological positions on the concept of female Afghan immigrants.

FINDINGS

The nonfiction "Border" is about a young Afghan immigrant girl who, on the one hand, has experienced a kind of forced migration due to the unfavorable economic and security conditions of Afghanistan and their effects on the normal routine of her family's daily life, and on the other hand, due to her father's final decision to leave Afghanistan. Therefore, she has been living in Iran with her family for 17 years. According to this story, as the girl steps into her youth, she faces an identity crisis, a wandering identity crisis, as she is not only unable to adapt to the host country, but also cannot forget the memory of her motherland, as if this feeling of wandering, longing, confusion, and displacement has no end for her. Meanwhile, the life conditions and bitter experiences have given the main character the ability to overcome the slippery border and weakness created by migration through awareness, will, and existential capacities; hence, with an informed and critical mind, especially regarding the identity crises experienced in Iran, she curiously and demandingly searches for a new way to overcome identity sufferings and achieve a normal life free from any anxiety and regret. Therefore, the young girl decides to re-immigrate to a new land and not her homeland to achieve a life free from stress and regret.

CONCLUSION

This research represents a combination of characteristics, mental state, behavioral patterns, social status, and familial and social relations reflected from the young Afghan immigrant girl in the nonfiction "Border" as an example of female Afghan immigrants' situation abroad (Iran) and implies that the complexity of the identity process occurs not only at the intersection of conflicting cultures or civilizations but also at the intersection of politics and power relations. Critical art (contemporary fictional literature of Afghanistan, using the nonfiction genre) has utilized its

Iranian Cultural Research

Abstract

function and role inside the nonfiction to analyze and criticize the structures of domination and oppression of the host society and overcome such situations by presenting true awareness. According to Adorno, this function is an important role of art.

NOVELTY

In this study, three significant points can be considered as the turning points compared to previous studies, especially domestic ones in Iran: First, most previous Iranian studies paid attention to the causes and contexts of migration but paid less attention to the reason and nature of these changes and their relationships with the discourse of the story. Second, there are few domestic studies about migration literature using fictional genres (nonfiction) and thus it is impossible to compare the results of this study. Third, most of these studies often focused on the construction of female immigrants in the Afghan society rather than in the host (destination) society.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

Iranian Cultural Research

Vol. 17
Issue 1
Spring 2023

BIBLIOGRAPHY

- Adorno, T., & Horkheimer, M. (2023). *Di'yālektik-e rošangari: Qata'āt-e falsafi* [Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments] (8th ed.; M. Farhādpur & O. Mehregān, Trans.). Tehrān, Iran: Hermes. (Original work published 1944)
- Ahmadzde, Sh. (2013). *Mo'hājerāt dar adabiāt va honar* [Immigration in literature and Art]. Tehran, Iran: Soxan.
- Alivin, M.Z. (2021). Identity negotiation in the age of global migration in exophonic novels. *Journal of Literature and Language Teaching*, 12(2), 168-187. doi: 10.15642/NOBEL.2021.12.2.168-187
- Andrews, A. (2016). Defining Afghan women characters as modern archetypes using Khaled Hosseini's *A Thousand Splendid Suns* and Asne Seierstad's *The Bookseller of Kabul*, *Master of Arts (MA), Department of English and Modern Languages, Liberty University*. <https://digitalcommons.liberty.edu/masters/402>
- Aqababae, E., & Forootan, M. T. (2022). Justice-Based Discourse and Representation of Social Classes in Iranian Cinema. *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 11(2), 373-402. doi: 10.22059/jisr.2022.318398.1179
- Chatman, S. (2011). *Dāstān va goftemān: sāxtāre ravāyi dar dāstān va film* [story and discourse: narrative structure in fiction and film]. Tehrān, Iran: Markaz-e Pāzohešhā-ye Eslāmi-ye Sedā-o simā. (Original work published 1987)
- Cheney, T. (2019). *Nādāstāne xalāqāne* [Writing Creative Nonfiction] (N. Amnzāde, Trans.). 1, 210-216. (Original work published 2000)
- Fallah, G. A., Sojoodi, F., & Baramaki, S. (2016). Čāleš anāsor-e hoviatsāz-e sarzāmin-e mādāri-o mizbān dar fazahā-ye beynāgoftemāni mohājerāt dar romānhā-ye adabiyāt mohājerāt fārsi [The Challenge of identity-Makers Elements of Motherland and Host land In Migration Inter- Discourse Spaces in Migration Persian literature Novels]. *Journal of Language Related Research*, 7(5), 19-42. doi: 10.22077/ISLAH.2022.5454.1110
- Fouladiyan, M., & Khavari Khorasani, N. (2021). Sanješ-e fāsele-ye ejtemā'i-ye danešjuyan-e dānešgāh-e Ferdusi-ye Mašhad ba čāhār meliyat-e Afqānestāni, Arāqi, Holandi-o Amrikāyi [Measuring social distancing of Ferdowsi University of Mashhad students toward campus colleagues of four nationalities: Afghan, Iraqi, Dutch and American]. *Journal of Iranian Cultural Research*, 14(4), 163-191. doi: 10.22035/jicr.2022.2664.3072
- Hoseynsari, A. (2019). *Simā-ye zan dar še'r-e mo'āser-e Afqānestān: bā ta'kid bar šāe'rān montaxab az sālhā-ye 1360 ta konun* [Woman appearance in the contemporary poetry of Afghanistan (With emphasis on selected poets from 1981 to now)] (Unpublished Master of Thesis). University of Qom, Faculty of Persian Language and Literature, Qom, Irān.
- Imran, M., Chen, Y., Matthew Wei, X., & Akhtar, S. (2020). Veiled courage: Inside the women's resistance against violence through their writings. *Asian Journal of Women's Studies*, 26(1), 74-93. doi: 10.1080/12259276.2020.1718392

Iranian Cultural Research

Abstract

- Jafari, M. (2020). *Cherā tāriki rā xodā-ye xod nakonam?* [Why Shouldn't Make Darkness My God?]. Tehrān, Iran: Rozane.
- Moradi, A., & Jamshidi, A. (2022). Baresi-ye vase'yat-e mohājerān-e Afqānestāni dar majmue'-ye kursorxi bar āsās-e goftemān-e diāspurayi [A Study of Afghan Immigrants' Situation in Atae'e's Koorsorkhi: A Story of Soul and War in the Discourse of Diaspora Studies]. *Interdisciplinary Studies of Literature, Arts and Humanities*, 2(1), 159-183. doi: 10.22077/ISLAH.2022.5454.1110
- Moradi, S. F. (2019). Naqd-e hoviyaat zānān Afqān-o Irān dar romān-e rushmanāye xākestar-o parande-ye man [A Study of Afghan Immigrants' Situation in Atae'e's Koorsorkhi: A Story of Soul and War in the Discourse of Diaspora Studies] (Unpublished Master of Thesis). University of birjand, Faculty of literature and Humanities, birjand, Irān.
- Mosavi, O., & Hosseini, M. (2021). Fazāye pasāestemāri dar adabiyāt-e mohājerāt Afqānestān, nemone-ye muredi: romān-e sabz, sorx, ābi az aref Farmān [Postcolonial in Afghan Immigration Literature Case study: Green, Red, and Blue Novel by Aref Farman]. *Journal of Contemporary Persian Literature*, 10 (2), 401-422. doi: 10.30465/copl.2021.6159
- Nikoubakht, N., & Chehregani, R. (2007). Sorat-o mazmon-e še'r-e mohājerat-e Afqānestān [The form and context of Afghanistan emigration]. *Research of Mystical Literature*, 1(3), 87-114.
- Nojumian, A.A. (2015). Bast-e Tajrobe-ye mohajerat, taxayol-e kodaki; xaneši az film-e bālhā-ye eštīyaq [Expanding the experience of migration and childhood imagination: a reading from the movie Wings of Desire]. *Azma Cultural-Social and Political Journal*, 114, 58-63.
- Nordquist, R. (2020). Jostār: yek tarixče, yek ta'rif [Nonfiction: A history, a definition]. (N. Qalandar, Trans.). *Online Journal of Khnesh*, 2, 5-8.
- Rafizadeh, S. R. (2018). Naqš-e zanān nevisande dar adabiyāt-e diyāspurā yā adabiyāt-e mohājerat-e Afqānestān [The role of women writers in the diasporic literature in Afghanistan]. *Journal of Ranā*, 1(11), 1-14.
- Rahyab, M. E. (2018). *Barresi-ye xošunāt alayh-e zan dar romānhā-ye Afqānestān bā ta'kid bar dāstānhā-ye Khaled Hoseini va Homeyra Ghaderi* [Investigation of Violence against Women in Novels of Afghanistan with an Emphasis on Khaled Hoseini & Homeira Ghaderi Novels] (Unpublished Master of Thesis). University of ShahreKord, Faculty of literature and Humanities, ShahreKord, Irān.
- Safari AzanAkhari, N. (2019). Baresi-ye tatbiqi do romān-e hezārān xuršid Tābān, asar-e Khāled Hoseyni va Ayun Alā Al-samā' asar-e Ghomāše Al-Olyan bar āsās-e Jāme'ešenāsi jensiyat [A comparative study of two novels "Hazar Khursheed Taban" by Khaled Hosseini and "Ayun Ali Al-Samaa" by Ghazabeh Al-Alian based on the sociology of gender]. (Unpublished Master of Thesis). University of Kāšān, Faculty of foreign Language and Literature, Kāšān, Irān.
- Sarfi, M., Sarfi, T., Aris, S., Zohouri, M., & Aeini, B. (2023). Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 20(S4), 470-480.

- Shahandeh, N., & Nozari, H.A. (2013). Honar-o haqiqat dar Nazariye-ye Adernu ["Art" and "Truth" in Adorno's Aesthetic Theory]. *Journal of Wisdom and Philosophy*, 9(35), 35-60.
- Shirkhani, A. (2018). Naqše *adabiyāt-e mohājerat dar tose'-ye omur-e zanān dar romānhā-ye xāled Hoseyni* [The role of immigration literature in the development of women's affairs in Khaled Hosseini's novels]. The second period of goft-oguhā-ye Farhangi Irān-o Afqānestān (tae'amolāt-e dānešgāhi-o āmuzeš, mehvar- tose'-ye pāydār-e Irān-o Afqānestān). Retrieved from <https://civilica.com/doc/876464>
- Zinivand, T., & Mortezaei, S. K. (2016). Bāztāb-e šarāyet-e ejtemā'i-e zanān Afqānestān dar romān-e hezār xoršid bašokuh: bar asās-e ruykard-e adabiyāt-e tatbiqi-o motāle'āt-e miyānreštei [The Reflection of Afghanian Women's Social Conditions in The Novel Entitled, A thousand splendid Suns by Khaled Hosseini: Comparative Literature and Interdisciplinary Studies]. *Journal of Pažuhešname Adabiyāt-e Dāstāni*, 4(1), 17-34.

Iranian Cultural Research

Abstract

مقاله پژوهشی

بساخت معنایی زن مهاجر افغانستانی در ادبیات داستانی معاصر افغانستان: مطالعه موردی جُستار مرز از مجموعه داستان‌های کوتاه «چرا تاریکی را خدای خود نکنم»

مارال رحیمی^۱، سحر فائقی^{۲*}، سیدرحمان مرتضوی^۳

دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۵

چکیده

جُستارها نوع جدیدی از ادبیات روایی‌اند که در بازنمایی واقعیت از پراکسیس و گفتمان‌های فرهنگی-سیاسی متأثر می‌شوند؛ گفتمان مسلط الگوهای کنشی و حیات مطلوب خود را به نمایش می‌گذارد و ادبیات داستانی یکی از مجراهای آن است. این مطالعه با هدف توصیف بساخت مفهوم زن مهاجر افغانستانی در ادبیات داستانی معاصر افغانستان و بهره‌مندی از رویکرد نظری هومی بابا و آدورنو انجام شده است تا بازنمایی‌های زن مهاجر افغانستانی را در ژانر ادبی جُستار (داستان کوتاه) شناسایی و متناظر با بافت فرهنگی سرزمین مقصد تفسیر کند. برای نیل به این هدف، جُستار مرز از مجموعه داستان‌های کوتاه «چرا تاریکی را خدای خود نکنم»، نوشته مرضیه جعفری به عنوان نمونه انتخاب و با استفاده از روش تحلیل روایت «سیمور چتمن» در سه بخش داستان، گفتمان و ایدئولوژی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت تا از زبان روایی و مواضع ایدئولوژیک آن در رابطه با مفهوم زن مهاجر افغانستانی پرده‌برداری کند. یافته‌ها نشان می‌دهند که هویت زن مهاجر افغانستانی متناسب با گفتمان فرهنگی حاکم بر فضای جامعه مقصد دستخوش تغییر شده و به نوعی هویت سرگردان (هویت آشفته یا هویت مغشوش) را زیست می‌کند و برای رهایی از این بحران تصمیم می‌گیرد در راه مهاجرت مجدد به سرزمین‌های جدید و نه موطن خود قدم بردارد. بازتاب گسیختگی و تداخل فرهنگی جامعه میزبان با زن مهاجر افغانستانی در جُستار مرز با صدای حاشیه‌ای و معترض نویسنده به وضع موجود و متن واقعیت‌های مسلط بازتاب نموده است که به کارکرد «انتقادی» و نقش «رهایی‌بخشی» هنر در راستای تحلیل و نقد ساختارهای سلطه و سرکوب ارجاع دارد.

کلیدواژه‌ها: ادبیات داستانی معاصر، تحلیل روایت، جُستار (داستان کوتاه) مرز، زن مهاجر افغانستانی، هویت سرگردان

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد فلسفه هنر، گروه فلسفه هنر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران
mrl.rahi20@gmail.com ✉

۲. استادیار جامعه‌شناسی فرهنگی، گروه مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران
* نویسنده مسئول
s.faeghi@khuif.ac.ir ✉

۳. استادیار فلسفه هنر، گروه فلسفه هنر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران
sr.mortazavi@khuif.ac.ir ✉

۱. مقدمه و بیان مسئله

هنر آینه فرهنگ جامعه است، فرهنگی که در آن انواع اندیشه‌ها، عقاید، تجربیات و عواطف وجود دارد (حسین انصاری، ۱۳۹۸، ۱). براساس خوانش‌های رایج جامعه‌شناختی، ژانرهای ادبی بازتاب فضای اجتماعی و در یک فرایند پیچیده، راوی جهان زیسته نویسنده است. به سخن روشن‌تر، یکی از اصول پیش‌بینی تجربه بشری، روایت‌گری است و داستان به‌عنوان شکلی از روایت، توصیف تجربه انسان مدرن است که می‌تواند ابزار قدرتمندی برای بازنمایی مناسبات قدرت در روابط اجتماعی افراد یک جامعه باشد (صفری ازان اخاری، ۱۳۹۸، ۲).

از عمر ادبیات داستانی افغانستان، بیش از ۹۹ سال می‌گذرد و در این یک قرن، با پشت سر گذراندن فراز و فرودهای زیادی روبرو بوده و مسئولیت سنگینی از تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را بر دوش خود احساس کرده است؛ زیرا ادبیات، اعم از شعر و داستان، در امتداد تحولات، وارد عرصه می‌شود و با زبان ویژه، به بازنمایی تحولات مذکور می‌پردازد. در عرصه ادبیات داستانی افغانستان، زنان یک ربع قرن دیرتر به عرصه داستان گام نهاده و هرچند نه به صورت پیوسته و مستمر، به راه‌شان ادامه دادند. با تحولات گسترده اجتماعی و سیاسی، زنان نویسنده افغانستان با توجه به شرایط جدیدی که سهم و ورود آنان را در مسائل اجتماعی تسجیل و تسهیل کرده بود، دست به نوشتن بردند و با نگاه خاص خود به بازنمایی واقعیت‌های اجتماعی پرداختند (رفیع‌زاده، ۱۳۹۷، ۲). شرایط چهار دهه اخیر جنگ و درگیری در افغانستان، به مهاجرت افغانستانی‌ها به‌مثابه بزرگ‌ترین حرکت مهاجرتی تاریخ جهان مدرن در سه دهه اخیر منجر شده (فولادیان و خاوری خراسانی، ۱۴۰۰، ۱۶۴) و دامن تعداد زیادی از نویسندگان آن کشور را نیز گرفته است؛ چنانچه مرور زندگی‌نامه بسیاری از نویسندگان افغانستان مبین آن است که عمده آن‌ها بخشی از زندگی خود را در دو یا سه کشور در مهاجرت به سر برده‌اند (موسوی و حسینی، ۱۳۹۹، ۴۰۲) و تجارب زیسته‌شان را از این واقعیت در داستان و رمان بازنمایی کرده‌اند. با توجه به شرایط فرهنگی حاکم بر جامعه افغانستان و نقش کم‌رنگ زنان در عرصه‌های اجتماعی، مهاجرت، فرصت‌ها و تنگناهای زیادی را فراروی زنان مهاجر افغانستان گذاشت و این واقعیت را دست‌مایه‌ای برای بازتاب در ادبیات داستانی قرار

داد و به خصوص زنان نویسنده با نگاه خاص و از منظری زنانه به پدیده مهاجرت نگاه کرده و به بازنمایی آن در آثارشان پرداختند (رفیع‌زاده، ۱۳۹۷، ۳)؛ از این رو، از تحولات مهم در دهه‌های اخیر، آگاهی زنان افغانستانی نسبت به وضعیت خویش در جامعه بوده و یکی از موضوعات مهم ادبیات داستانی افغانستان نیز زن و مقولات مرتبط با آن است؛ مقولاتی از جنس «زن»، «زن افغانستانی» و «زن مهاجر افغانستانی» و برساخت مفهومی‌شان در بستر هنر انتقادی از پارامترهای مهم در شناخت اهمیت ارزشی زن افغانستانی لحاظ می‌شود. در واقع، این آگاهی موجب شد که زنان به توصیف این جایگاه‌ها با دیدی منتقدانه بپردازند. بررسی ادبیات داستانی افغانستان، علاوه بر اینکه می‌تواند ما را به وضعیت عمومی جامعه مذکور آشنا سازد، دغدغه‌ها، آرزوها، فرصت‌ها و احساسات جمعی مردم را که در پرتو این نوع ادبی منعکس شده، در اختیار پژوهشگران قرار دهد (رفیع‌زاده، ۱۳۹۷، ۲). خوانش جامعه‌شناختی ادبیات نیز این امکان را فراهم می‌کند تا برساخت روابط اجتماعی و ارزش‌های فرهنگی را تحلیل کرده و توضیح داد؛ با این دید آنچه که در جامعه انسانی می‌گذرد، می‌توان در لایه‌های ادبیات داستانی پیدا کرد. جامعه‌شناسی ادبیات به مطالعه علمی و محتوای اثر ادبی و پیوند آن با دیگر جنبه‌های زندگی اجتماعی می‌پردازد، مبتنی بر نگاه آدورنو، ادبیات (هنر) و تحولات اجتماعی تأثیر متقابلی بر یکدیگر دارند (آدورنو و هورکهایمر، ۱۴۰۱، ۲۰۳). از این رو با بررسی رمان‌ها و مجموعه داستان‌ها و جستارهای معاصر نویسندگان زن افغانستانی به‌عنوان عضو فعال این جامعه در عصر خویش که خود درد نابرابری و انواع خشونت را بر زنان با جان و دل خود چشیده و درک نموده‌اند (حسین‌انصاری، ۱۳۹۸)، می‌توان سیما و جایگاه زنان مهاجر یا انواع زن‌ستیزی و زن‌ستایی را از لابه‌لای رمان‌ها و داستان‌ها دریافت نمود و بازتاب داد و می‌توان با نگرش دقیق به ادبیات داستانی و جهان‌بینی نویسندگان زن معاصر افغانستان به نقد سنت‌های اجتماعی، نابرابری‌ها، مبارزه با ارزش‌های سنتی مردسالاری و بیان مظلومیت زنان مهاجر افغانستانی پرداخت.

جستار نوع جدیدی از ادبیات روایی است که از تلفیق روزنامه‌نگاری و داستان ایجاد شده است و تفاوت اصلی این قالب نوپدید با داستان، اتکای آن بر واقعیت است (مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۰). «جستار می‌تواند متن داستان

کوتاهی باشد که اغلب هنرمندانه پرداخت شده تا صدای نویسنده در آن شنیده شود و خواننده آن را به عنوان یک تجربه واقعی پذیرا باشد» (نوردکویست، ۱۳۹۹، ۸؛ مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۰). با وجود آنکه پرداختن وجه ممیزه اصلی نوع ادبی جُستار است، اما اینگونه نیست که وظیفه این نوع، گزارش صرف حقایق باشد. نویسنده جُستار به واقعیت می‌پردازد؛ واقعیتی که از صافی ذهن او گذشته و طی این گذار، تبدیل به محتوایی خاص و برانگیزاننده شده باشد. گای تالیز^۱ از نویسندگان خلاق جُستار بر این باور است که این ژانر باید به اندازه قابل اعتمادترین گزارش‌ها قابل اعتماد باشد. هرچند سعی می‌کند حقیقتی که به تصویر می‌کشد بزرگ‌تر از حقیقتی باشد که از طریق جمع‌آوری حقایق قابل تأیید، استفاده از نقل‌قول‌های مستقیم و پیروی از سبک خشک و سازماندهی شده فرم‌های قدیمی به دست می‌آید (چینی ۱۳۹۸، ۲۱۳؛ مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۰).

«چرا تاریکی را خدای خود نکنم»، مجموعه‌ای از یازده داستان کوتاه یا «جُستار» است که به‌طور ویژه جُستار پنجم آن تحت عنوان «مرز» برگرفته از تجربه‌های تلخ و گرنده‌ای از جنگ و مهاجرت و پیامدهای محتم آن در قالب توصیف روزگار تلخی است که بر شخصیت اصلی داستان گذشته است. راوی جُستار «مرز»، روایت‌گر مشاهدات و تجربیات خود از روزگار مصیبت‌بار و ناگواری است که بر او و اطرافیانش سپری شده است. در این مطالعه با شخصیت زن مهاجری افغانستانی مواجه هستیم که در طیف مهاجر دل‌بسته به وطن تا مهاجر بریده از زادگاه و دل‌بسته به سرزمین جدید و در قالب مهاجر سرگردان قرار دارد. از آنجاکه محوریت اغلب بخش‌های جُستار، زندگی راوی است، تلاشش را کرده تا به تشریح موقعیت خود به‌عنوان فردی مهاجر پرداخته و دغدغه‌های خود را مطرح کند.

مقاله حاضر تلاش دارد، بر داستان (عناصر وجودی و رویدادها) و گفتمان (ساختار انتقال روایی و نمودها) و ایدئولوژی جُستار «مرز» در مجموعه «چرا تاریکی را خدای

خود نکند»، تمرکز کند تا مفهوم و شرایط زندگی زن مهاجر افغانستانی را به عنوان شخصیت اصلی در سرزمین مقصد، بررسی کند و در ادامه به تشریح چپستی هویتی او به عنوان وضعیتی جدید در بررسی مسائل مهاجران بپردازد. رویکرد مقاله حاضر کیفی، و روش مورد استفاده تحلیل روایت و تحلیل جُستار، براساس الگوی تحلیلی سیمور چتمن است. تلاش شده است تا با توجه به الگوی نظری آدورنو در خصوص دیالکتیک هنر انتقادی و جامعه و هومی بابا در خصوص ادبیات دیاسپورا، جُستار مرز از معصومه جعفری، مورد خوانش قرار گیرد.

۲. چارچوب نظری

ادبیات دیاسپوریک یا ادبیات مهاجرت یکی از شاخه‌های ادبی است که اصولاً زائیدهٔ ذوق و قریحهٔ ادبایی است که مدتی از عمر خود را در غربت گذرانده و تحت تأثیر جریان‌های ادبی کشور میزبان و تجربیات زندگی در کشوری دیگر، به خلق آثار مبادرت ورزیده‌اند (نیکوبخت و چهرقانی، ۱۳۸۶). ادبیات دیاسپوریک تمام آثار ادبی آفریده شده توسط نویسندگان خارج از کشور را شامل می‌شود؛ به شرطی که این آثار با پس زمینهٔ فرهنگ بومی نویسنده همراه باشد. این ادبیات به صورت گسترده با عنوان ادبیات مهاجرت یا ادبیات برون اقلیمی یا ادبیات دور از میهن شناخته می‌شود (شالپا، ۲۰۱۷)، به نقل از رفیع‌زاده، (۱۳۹۷). اصطلاح دیاسپورا به معنای حرکت داوطلبانه و نیرومند مردم از میهن خود به سرزمین دیگر برای به دست آوردن فرصت بهتر برای زندگی است (همان، ۱۳۹۷). بنابراین، ادبیات مهاجرت/ دیاسپورا، ادبیاتی است که ابعاد و تبعات مهاجرت را بیان می‌کند. اصطلاح ادبیات مهاجرت پس از جنگ‌های اول و دوم جهانی به قاموس ادبیات سیاسی و ادبی غرب راه یافت و سپس وارد حوزهٔ نقد ادبی و مطالعات فرهنگی شد. این ادبیات بیان یک حالت از احساس مهاجر است که بر اساس فضا و مکان و شخصیت‌های داستانی، شکل‌های متفاوتی می‌یابد (روشنگر، ۱۳۸۴، به نقل از رفیع‌زاده، ۱۳۹۷). گذشته از این ریشهٔ تاریخی موضوع مهاجرت در چند دههٔ اخیر از سوی منتقدان پاسا ساخت‌گرا،

به‌ویژه نظریه‌پردازان پسااستعماری همچون ادوارد سعید^۱، هومی بابا^۲، رابین کوهن^۳، ویلیام سفران^۴، آوتار براه^۵ و بیل اشکرافت^۶ مورد توجه قرار گرفته است؛ جریانی که به بررسی مهاجرت و مسائل مربوط به مهاجران ذیل مفهوم تاریخی دیاسپورا می‌پردازد (مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۳).

نظریه‌پردازانی که به موضوع دیاسپورا، به‌عنوان یکی از شاخه‌های تخصصی پژوهش در ادبیات تطبیقی پرداخته‌اند، برای مهاجر دور از سرزمین اجدادی، سه وضعیت متفاوت را در نظر گرفته‌اند: گروه اول بر پیوند انکارناپذیر مهاجر با سرزمین مادری تأکید ورزیده‌اند. مانند رابین کوهن که موضوع رؤیای بازگشت و وفاداری به سرزمین اصلی را موضوعی محوری می‌داند (کوهن، ۲۰۰۸؛ به نقل از مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۴)؛ گروه دوم، اصل را بر تلاش مهاجر برای توطن در سرزمین جدید گذاشته‌اند مانند دیدگاه آوتار براه که دغدغه اصلی مهاجر را تمایل به توطن در سرزمین جدید می‌داند (مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۴)؛ و گروه دیگری نیز مدعی سیال بودن مفهوم وطن در مهاجران شده‌اند که از حس بی‌آشیا‌نگی و آوارگی دائمی مهاجر می‌گوید؛ حسی که بنا به اعتقاد جیمز کلیفورد^۷، حاصل «کشمکش بر سر دوراهی حل شدن در محیط جدید و یا مقاومت در برابر آن است» و نتیجه این احساس را شکل‌گیری فضایی بینابین می‌داند که ویژگی اصلی آن، به‌هم‌خوردن مرزبندی معمول و تفکر دوگانه پیشین است (کلیفورد، ۱۹۷۷، به نقل از مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۴). از نگاه هومی بابا، به‌عنوان یکی از شناخته‌شده‌ترین چهره‌های نظریه‌پرداز گروه سوم، مهاجر نه می‌تواند احساس تعلق خود را به وطن اصلی حفظ کند نه اینکه توان دل‌بستن به سرزمین جدید را دارد. این مسئله او را وارد فضایی بینابین می‌کند که در آن به دلیل رهایی از فشارهای هر دو فرهنگ مبدأ و مقصد، می‌تواند به بازسازی هویت خود بپردازد (بابا، ۱۹۹۴، به نقل از مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۴). در این

1. Edward Wadie Said
2. Homi k. Bhabha
3. Robin Cohen
4. William Safran
5. Avtar Brah
6. Bill Ashcroft
7. James Clifford

حالت مهاجری که از سویی به دلیل بریدن از سرزمین اصلی احساس بی‌ریشگی می‌کند و از سوی دیگر امکان ریشه دواندن در سرزمین جدید را دشوار یا حتی ناممکن می‌بیند و در نتیجه «وطن خود را از دست رفته می‌پندارد و آن را در مکان جدید باز نمی‌یابد، در فضایی واقع می‌شود که خود را آواره می‌یابد» (مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۴). فضایی که به «احساس نوعی جابه‌جایی/آوارگی دایمی، همواره مسافر بودن و اینکه هیچ‌گاه کاملاً به نقطه‌ای نرسیده‌ایم یا به احساس بی‌مکانی کردن ارجاع دارد» (نجومیان، ۱۳۹۴، ۵۹؛ مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۵). در این حالت مهاجر با هویتی جدید مواجه است که خصیصه اصلی آن سرگردانی، عدم تجانس و ناهمگونی است؛ هویتی که از آن با عنوان سوژه سرگردان نام می‌برند (احمدزاده، ۱۳۹۱، ۸؛ مرادی و جمشیدی، ۱۴۰۱، ۱۶۵).

با توجه به نزدیک بودن نگاه هومی بابا در گروه سوم نظریه پردازان دیاسپورا به خط سیر جستار مرز، به‌عنوان چارچوب مفهومی این مطالعه انتخاب شد.

۳. پیشینه تحقیق

در این بخش، مهم‌ترین و مرتبط‌ترین مطالعات انجام شده در حوزه ادبیات معاصر داستان افغانستان که با استفاده از رویکردهای مختلف به برساخت زن مهاجر افغانستانی توجه نشان داده‌اند، ارائه شده است:

در پژوهش محمد عمران^۱ و همکاران (۲۰۲۰) با عنوان «یادآوری مهاجرت زنان در رمان‌های معاصر: رویکردی متقاطع» سهم نویسندگان زن دیاسپورایی را در توسعه ژانر داستان کوتاه در افغانستان ارائه می‌کند. افغانستان، سرزمینی با میراث غنی ادبی و فرهنگی به دو صورت شفاهی و نوشتاری، دارای سابقه طولانی در داستان‌سرایی زنان است؛ چنانچه زنان را خالق اکثر داستان‌های عامیانه می‌دانند. پس از دهه ۱۹۸۰، تغییرات سریعی در جذب زنان به رسانه‌ها، ادبیات و زمینه‌های ترجمه ادبی، مشاهده شده است و ادبیات روسی و فرانسوی نیز تأثیر زیادی بر ذائقه ادبی اولین نویسندگان زن مدرن مانند اسپوچامی زریاب و مریم محبوب که فرانسوی می‌دانستند، گذاشته است. این مطالعه

1. Muhammad Imran

نویسندگان/اروایان زن ادبی ناشناخته را به‌عنوان نماینده مشارکت‌کنندگان داستان کوتاه فمینیستی دیاسپوریک در میراث غنی ادبی افغانستان انتخاب می‌کند. آن‌ها هویت خود را در موقعیت‌های مختلف جغرافیایی پیچیده، در آن سوی مرزها و حتی در حاشیه ساخته‌اند. یافته‌های این مطالعه نشان داد که پس از استقرار دولت موقت در سال ۲۰۰۲، تغییرات اساسی در توسعه ادبی و پایه‌های ایجاد شده توسط نویسندگان زن خارج از کشور گزارش شده است که داستان کوتاه را رسانه‌ای قوی برای بیان آزادی کامل در مورد حقوق زنان و مقابله با مردسالاری قلمداد می‌کنند.

مطالعه اندرینز^۱ (۲۰۱۶) با عنوان «بازتعریف شخصیت زنان افغانستانی به‌عنوان کهن الگوهای مدرن از طریق تحلیل رمان‌های هزار خورشید باشکوه از خالد حسینی و کتابفروش کابل اثر اسن سی‌شتاد» حاکی از آن است که شخصیت زن افغان آن‌طور که اغلب در رسانه‌ها کاملاً مطیع، بی‌صدا و ناتوان به تصویر کشیده شده نیست بلکه در عوض، در رمان‌های هزار خورشید باشکوه و کتابفروش کابل، شخصیت زنان به‌عنوان شخصیتی قاطع، ریسک‌پذیر و قهرمان معرفی شده که براساس رویکرد نظری جوزف کمبل^۲ در مورد قهرمان کهن‌الگو در زندگی مریم و لیلا از هزار خورشید باشکوه، و شریفه و لیلا از کتابفروش کابل، شخصیت زن افغان، سنتی و مطیع باقی نمی‌ماند بلکه سفرهای فردی و استفاده از تکنیک‌های سنتی و غیرسنتی، جهت فرار از ظلم و در آغوش کشیدن آزادی به او این امکان را می‌دهد که خود را به‌عنوان کهن‌الگوهای مدرن بازتعریف کند.

مطالعه آلیوین^۳ (۲۰۲۱) با عنوان «مجادله درباره هویت در عصر مهاجرت جهانی در رمان‌های آگروفونیک» به تغییرات گسترده ساختار فرهنگی ناشی از جهانی شدن مهاجرت و پیچیده‌تر شدن مقوله هویت پرداخته است؛ اخیراً تعداد بیشتری از مهاجران از نقاط مختلف جهان به‌ویژه از کشورهای خاورمیانه و کشورهای مسلمان که با درگیری‌های مختلف مواجه بوده‌اند، اقدام به مهاجرت کرده‌اند (صرفی^۴ و همکاران، ۲۰۲۳). بنابراین، بحث درباره

1. Alexandra Andrews
2. Joseph Campbell
3. Moh Zaimil Alivin
4. Sarfi

وجوه هویت، به ویژه برای مهاجران، اجتناب‌ناپذیر است. هویت اغلب به‌عنوان یک موضوع اساسی در آثار ادبی اوایل دهه ۲۰۰۰ میلادی مطرح و به موضوعی ارزشمند در مورد مهاجرت تبدیل شده که در رمان‌های آگروفونیک به تصویر کشیده شده است. آگروفونی به نوشتن و تولید آثار ادبی به زبانی اطلاق می‌شود که زبان مادری فرد نیست. در این مطالعه به تحلیل رمان‌های نوشته‌شده توسط نویسندگان آگروفونیک می‌پردازد: بادبادک‌باز خالد حسینی^۱ (۲۰۰۳)، حرامزاده استانبول اثر الیف شافاک^۲ (۲۰۰۶)، و بنیادگرایی بی‌میل از محسن حمید^۳ (۲۰۰۷). عناصر فرهنگی هویت شخصیت‌های مسلمان دیاسپورا با رویکرد نظری هومی بابا تحلیل شده است. این مطالعه نشان می‌دهد که هویت اغلب در چارچوب روابط قدرت رخ می‌دهد و گاهی می‌تواند هم‌مونساز باشد. این تصور با این واقعیت پشتیبانی می‌شود که پیچیدگی فرایند هویت نه تنها در تقاطع فرهنگ‌ها یا تمدن‌های متضاد بلکه در تقاطع سیاست و روابط قدرت رخ می‌دهد.

رفیع‌زاده (۱۳۹۷) طی مطالعه‌ای با عنوان «نقش زنان نویسنده در ادبیات دیاسپورا یا ادبیات مهاجرت افغانستان»، با تمرکز بر نقش زنان نویسنده در ادبیات دیاسپورا یا ادبیات مهاجرت افغانستان، به این نتیجه رسیده است که در ادبیات داستانی افغانستان مضامین عمده‌ای که تجربه زیسته نویسندگان زن افغانستان را بازنمایی می‌کند، جنگ، مشکلات پس از آن، غربت و آوارگی است. داستان‌نویسی زنان افغانستان با پیشینه بیش از شش دهه، که با فراز و فرودهایی همراه بوده است، در جامعه به شدت مردسالار، توانسته است به تدریج جایگاه خود را در ادبیات این کشور تثبیت کند.

یافته‌های پژوهش شیرخانی (۱۳۹۷) با عنوان «نقش ادبیات مهاجرت در توسعه امور زنان در رمان‌های خالد حسینی» حاکی از آن است که ادبیات مهاجرت از طریق نویسنده، شخصیت داستان، و خوانندگان اش ظرفیت تغییر در موقعیت و شرایط زنان را دارا است. نویسندگان مرد یا زن مهاجر از آن جا که از مراکز سرکوب و سانسور در کشورهای خود دور هستند، فرصت بیان تجارب خود را در ادبیات مهاجرت می‌یابند و در صورت کسب اقبال

1. Khaled Hosseini's *The Kite Runner*
2. Elif Shafak's *The Bastard of Istanbul*
3. Mohsin Hamid's *The Reluctant Fundamentalist*

جهانی، خود را صدای خفه‌شده ملت خویش می‌یابند؛ تأثیر ادبیات مهاجرت بر خوانندگان جهانی و ملی منجر به شکل‌گیری مطالباتی می‌شود که امکان اصلاح در شرایط زنان را میسر می‌سازد. رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی در این مطالعه سهم و جایگاه زنان در ادبیات داستانی معاصر افغانستان، که به موضوع زن و نحوه حضور او در ادبیات افغانستان اختصاص دارد، بیان کرده است که زنان در افغانستان همواره انسان‌های در درجه دوم ارزش بوده و تحت سلطه مردان و بدون هیچ اراده و آزادی به سختی روزگار گذرانده‌اند. از این‌روی، بررسی ادبیات افغانستان می‌تواند جایگاه اجتماعی، انسانی، فرهنگی زنان را برای همگان آشکار کند.

مرادی (۱۳۹۸) طی پژوهشی با عنوان «نقد هویت زنان افغان در رمان روشنای خاکستر»، هویت زنان مبتنی بر دو چهارچوب نظری هویت فردی اریکسون و هویت جمعی تاجفل را تحلیل کرده است. طبق این نظریه‌ها، قهرمان داستان رمان روشنای خاکستر که زن افغانستانی است، از هویت فردی برخوردار نیست؛ چراکه مصائب زندگی، و مناسبات مانع از تعیین هدف و شکل‌گیری هویت او برای بهره‌مندی از زندگی بهتر شده است؛ به‌علاوه، از هویت جمعی نیز برخوردار نیست؛ چراکه سنت مهم‌ترین عامل بازدارنده برای ایجاد هویت جمعی‌اش شده است.

رهباب (۱۳۹۷) در مطالعه خود با عنوان «بررسی خشونت علیه زن در رمان‌های افغانستان با تأکید بر داستان‌های خالد حسینی و حمیرا قادری» درصدد فهم ویژگی‌های جامعه افغانستان در ارتباط با زنان و نیز تلاش زنان برای احقاق حقوق خودشان براساس داستان‌های نویسندگان مذکور بوده است. رمان‌های منتخب خشونت‌های خانوادگی، تبعیض دوگانگی میان زن و مرد بودن در خانواده‌ها، عدم آزادی فردی و اجتماعی، عدم حق انتخاب همسر، ازدواج زود هنگام، نکاح اجباری، لت‌وکوب، خودکشی، به قتل رساندن زنان از طرف حاکم وقت، عدم امتیاز اجتماعی و حقوق برای زنان و غیره را به تصویر کشیده، تفاوت‌ها و تشابهات را به گونه واضح در آثار به نمایش گذاشته‌اند.

در مقاله‌ای دیگر، زینی‌وند و مرتضایی (۱۳۹۵) در رمان هزار خورشید با شکوه نوشته خالد حسینی، موقعیت اجتماعی زنان افغانستان را مطالعه کرده‌اند. یافته‌ها حاکی از آن

است که این رمان بازتابی از مصائب و وضعیت نابسامان زنان و واقعیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی شکل گرفته در یک بازه زمانی از تاریخ این کشور است. نویسنده شنیده شدن صدای زنان و تکاپو برای کم‌رنگ شدن تبعات جنسیتی، از طریق کسب آگاهی و دوری از تعصبات را ملازم پیشرفت‌های همه‌جانبه زنان در این جامعه می‌داند.

مرادی و جمشیدی (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی وضعیت مهاجران افغانستانی در مجموعه کورسرخ براساس گفتمان دیاسپورایی» با تمرکز بر مجموعه داستان‌های کوتاه کورسرخ به بررسی وضعیت مهاجران افغانستانی مبتنی بر گفتمان دیاسپورایی پرداخته‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است که متناسب با مصائب افغانستان و آشفتگی‌های سیاسی تقریباً دائمی آن، تعداد محدودی از مهاجران رغبت بازگشت به سرزمین مادری دارند. در مقابل، طیف گسترده‌ای از مهاجران مایل به سکنی گزیدن در سرزمین جدید را دارند. گروهی دیگر از مهاجران نیز بر ساخت شده‌اند که سرگردانی دائمی بین سرزمین مادری و سرزمین جدید را تجربه می‌کنند که به روان آن‌ها صدمه جدی زده است. در این مطالعه به «هویت مرزی» نیز اشاره شده است. وضعیتی که مهاجر آگاهانه انتخاب می‌کند که در چه شرایطی افغانستانی و در چه موقعیت‌هایی ایرانی تلقی شود.

فلاح، سجودی و برامکی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «چالش عناصر هویت‌ساز سرزمین مادری و میزبان در فضاهای بیناگتمانی مهاجرت در رمان‌های ادبیات مهاجرت فارسی» با تمرکز بر رمان‌های ادبیات مهاجرت به بررسی تأثیر مهاجرت بر عناصر هویت‌ساز سرزمین مادری پرداخته‌اند و از دیدگاه سپهر نشانه‌ای یوری لوتمان بهره‌جسته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که به حاشیه‌رفتن قدرت‌های حامی هویت ملی مهاجران در سرزمین جدید باعث بروز بحران‌های هویتی در آنان می‌شود و آن‌ها را در میانه طیفی از بی‌هویتی متغیر، بحران هویت و هویت آستانه‌ای قرار می‌دهد.

به طور کلی در میان پژوهش‌های ذکر شده، سه نکته مهم قابل توجه است: نخست اینکه غالب این مطالعات به علل و زمینه‌های مهاجرت توجه نشان داده‌اند اما به چرایی و

چگونگی این تغییرات و نسبت‌شان با گفتمان حاکم بر داستان کمتر توجه شده است؛ دوم اینکه مطالعات انجام‌شده در حوزه ادبیات مهاجرت با به خدمت گرفتن ژانر جُستار در ادبیات داستانی بسیار محدود و امکان مقایسه‌پذیری نتایج مطالعات را محدود کرده است؛ و سوم اینکه غالب این مطالعات عمدتاً به برساخت وضعیت زن مهاجر افغانستانی در جامعه افغانستانی و نه در جامعه میزبان (مقصد) پرداخته‌اند.

۴. روش تحقیق

موضوع مطالعه حاضر ایجاب می‌کند از روش‌های کیفی استفاده شود. از آنجایی که موضوع مطالعه حاضر به ادبیات داستانی معاصر افغانستان مبتنی بر ژانر جُستار مربوط است، بر این اساس از میان انواع روش‌های کیفی، روش «تحلیل روایت» از همه مناسب‌تر است که در ذیل الگوی تفسیری-برساختی قرار می‌گیرد. چتمن متأثر از کسانی نظیر رولان بارت، ژرارد ژنت و تزوتان تودوروف روایت را دارای دو عنصر اساسی «داستان» و «گفتمان» می‌داند. داستان محتوای بیان روایت و گفتمان، فرم آن بیان است. از نظر وی، داستان از رویدادها، عناصر وجودی و نیز کدهای فرهنگی تشکیل شده و گفتمان شامل ساختار انتقال روایت و نمودهای کلامی است. در سطح داستان، به شناسایی کنش‌ها و اتفاقات بافت‌مندشده، خصلت شخصیت‌ها و شرایط زمانی و مکانی و کدهای فرهنگی تشکیل شده در خط سیر داستان پرداخته می‌شود. ترنر (۲۰۰۸) در توضیح عناصر روایت می‌گوید:

شخصیت‌ها، کاراکترهای اصلی و فرعی داستان هستند که با شغل‌شان، دیالوگ‌هایی که به‌کار می‌برند و کنش‌های مناسبی که انجام می‌دهند، وجه عینی از یک طبقه را برمی‌سازند. ویژگی‌های ذهنی شخصیت‌های هر طبقه، که مبین ارزش‌های آن طبقه است، در دیالوگ‌ها و کنش‌های شخصیت‌ها تحلیل می‌شود و ارزش‌ها نیز شیوه معنادهی به کنش‌های شخصیت‌ها و رخدادهای داستان هستند (آقابابایی و فروتن، ۱۴۰۰، ۳۸۲).

در سطح گفتمان، ساختار انتقال روایت بر مبنای نحوه چینش رخدادهای شامل حوادثی خواهد بود که پیش‌روی شخصیت‌ها قرار می‌گیرد. شخصیت‌ها به این رخدادهای از خود کنش نشان می‌دهند و در انتهای گره‌گشایی جهت‌گیری گفتمان داستان را بر ملا خواهد کرد (چتمن، ۱۳۹۰، ۱۹). تمهیدات داستانی نظیر صدای راوی، زمان روایت‌گری داستان، سیالیّت ذهن

مؤلف (تک‌گویی درونی، برداشت‌های حسی) و نظایر هم نیز گفتمان داستان را نشان می‌دهند. سطح گفتمانی سطحی است که می‌توانیم گفتمان مسلط یک جامعه را شناسایی کنیم. ترنر (۲۰۰۳) بر این باور است که:

در این سطح، ایدئولوژی بر داستان اثر می‌گذارد. رخدادهای روایی، رمزگذاری امر ایدئولوژیک را به‌عنوان پیش‌فرض در خود دارد. از این رو، ایدئولوژی به روایت‌هایی راه می‌یابد که بتواند آن را تقویت یا صرفاً بازتولید کند (آقابابایی و فروتن، ۱۴۰۰، ۳۸۲).

در این مقاله، جستار مرز از مجموعه داستان‌های کوتاه چرا تاریکی را خدای خود نکنم به قلم معصومه جعفری انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفته است. این مجموعه داستان کوتاه در سال ۱۳۹۹ توسط نشر روزنه به چاپ رسیده است. دلیل انتخاب جستار مرز نخست این است که مشکلات و دغدغه‌ها، آمال و آرزوها و رؤیاهای دختران و زنان مهاجر در کشور میزبان پرداخته است و صرفاً به علل و زمینه‌های مهاجرت زنان افغانستانی پرداخته است. دوم اینکه از ژانر جستار در ادبیات داستانی، که در مطالعات و پژوهش‌های افغانستانی و غیرافغانستانی بسیار محدود است، بهره گرفته است. سوم اینکه به بساخت زن مهاجر افغانستانی در جامعه میزبان (مقصد) و نه صرفاً در جامعه مبدأ (افغانستان) پرداخته است. بنابراین، نمونه‌گیری این مطالعه از نوع هدفمند است.

هدف اصلی بساخت مفهوم زن مهاجر افغانستانی در ادبیات داستانی معاصر افغانستان، مطالعه موردی؛ جستار مرز از مجموعه داستان‌های کوتاه چرا تاریکی را خدای خود نکنم، بوده است. برای این کار، ابتدا جستار مرز به طور کامل مطالعه شد و سپس بخش‌هایی از آن که زن مهاجر افغانستانی را در جامعه ایران روایت می‌کرد، مشخص و یادداشت‌برداری صورت گرفت و شاخص‌هایی همچون خصلت‌های شخصیتی، کنش‌ها، ارزش‌ها، ویژگی‌های ظاهری، موقعیت فردی، پایگاه اجتماعی، روابط خانوادگی و روابط اجتماعی بررسی شد. در مرحله بعد مقولات بساخت شده در هم ادغام شدند و در کنار هم قرار گرفتند، گزارش نویسی نهایی، به صورت رفت و برگشت به جستار تکمیل شد.

۵. یافته‌ها

جُستار منتخب در مورد دختر جوان افغانستانی است که از یک سو بنا به شرایط نامساعد اقتصادی و امنیتی افغانستان و تأثیرات آن بر روال عادی زندگی روزمره خانواده‌اش، و از سوی دیگر، بنا به تصمیم نهایی پدر به ترک کشور، به نوعی مهاجرت اجباری را تجربه و ۱۷ سال است که همراه با خانواده در ایران زندگی می‌کند. به روایت داستان، حال که دختر به دوره جوانی قدم گذاشته، با ذهنی آگاه و منتقد، به‌ویژه نسبت به بحران‌های هویتی زیست‌شده‌اش در ایران، کنجکاوانه و مطالبه‌گرایانه، در پی راهی نو برای رها شدن از مصائب هویتی و دستیابی به زندگی معمولی و عاری از هرگونه تشویش و غبطه است.

۵-۱. داستان

جُستار مرز، روایت داستان دختر جوان افغانستانی است که متناسب با شرایط نامناسب زندگی فردی و اجتماعی‌اش تصمیم به ترک خانواده گرفته و به دنبال سرنوشتی غیر از آن چیزی است که خانواده و سرزمین مبدأ و مقصد برای او رقم زده‌اند. شروع داستان با سُلولوگ یا همان واگویه‌های درونی دختر آغاز و جُستار ادامه پیدا می‌کند. او با انبوه سؤالات شکل‌گرفته در ذهن‌اش، بدون خداحافظی از اعضای خانواده از خانه بیرون می‌آید و با دیدن کودکان دبستانی در مسیر راه، خاطرات دوران مدرسه، به‌ویژه دوره ابتدایی، برایش تداعی می‌شود؛ دورانی که در آن کودکی نکرده و از لذت بردن و شاد بودن با همکلاس‌های‌هایش، مهجور مانده و در حصار استرس‌ها و تشویش‌های ناشی از فضای کادر اجرایی مدرسه اسیر بوده است.

صحنه مواجهه ناظم مدرسه با او مبنی بر بیرون کشیدنش از کلاس و تفتیش مذهبی از او راجع به اینکه شیعه هستی یا سنی در ذهن‌اش مرور می‌شود و به او یادآوری می‌کند که به دلیل عدم شناخت مقولاتی همچون دین و مذهب در آن سن، مجبور شده پاسخ‌های غیرمرتبطی بدهد که ناشی از ناهمپی او از سؤال و همچنین ترس‌اش از نحوه برخورد ناظم بوده است. به‌علاوه، احظارشدنش توسط مدیر مدرسه به دلیل عدم پرداخت شهریه را به خاطر می‌آورد. حال که سال‌ها از آن روزها گذشته و به درب همان مدرسه رسیده است با خود می‌گوید:

خانم مدیر! حالا می‌دانم شیعه چیست، می‌توانم تعریف‌اش کنم، می‌توانم پنج خط درباره‌اش بنویسم، می‌توانم پول مدرسه را بدهم، اما جیب‌هایم را که می‌گردم آب‌میوه‌ام را پیدا نمی‌کنم، کلاس را پیدا نمی‌کنم، مسیر رفتن به دفتر شما (مدیر و ناظم) را هم خوب بلدم ولی، در مسیر با خودم می‌گفتم شیعه هستم یا سنی؟ نمی‌دانستم، حالا می‌دانم. اما آب‌میوه‌ای ندارم که با آن بروم کلاس، با بقیه بچه‌ها (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۸).

در ادامه جُستار دختر خودش را در همان مسیر رفتن به دفتر مدیر گم شده می‌داند و در ذهن خود از مدرسه آفتاب عبور می‌کند، از جوی آب می‌پرد و به آن سوی خیابان که منتهی به سفارت است، می‌رسد.

در همین حین با خود تصمیم نهایی پدر و اقدام او برای مهاجرت از کشور مبدأ (افغانستان) در پی نجات خود و خانواده از جنگ، برای دستیابی به زندگی نرمال و آینده‌ای بهتر را مرور می‌کند. حال پدر در وطنی دیگر است «جایی که کوچه و خیابان‌هایش شناسنامه دارند ولی او نه!!» (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۹).

در ادامه مسیر به پارکی می‌رسد و در همین حین بحران هویتی زیست شده‌اش در جامعه میزبان (ایران) را از نظر می‌گذرانند. به زعم دختر، پارک تنها مکان و فضایی است که در آن حق انتخاب داشتن را تجربه می‌کند، حق انتخاب نیمکت و زاویه نشستن بر روی آن! او پشت به همه چیز و رو به خیابان را انتخاب می‌کند تا بتواند با سؤالات هویتی که همیشه ذهنش درگیر می‌کرده، مواجه شود. سؤالاتی همچون اهل کجا هستی؟ مال کجا هستی؟ اهل کدام فرقه و مذهب هستی؟ دختر تحمل مواجه با چنین سؤالاتی را ندارد و متناسب با استیصال و ترسی که به او غالب شده ترجیح می‌دهد که زیپ کوله‌پشتی پر شده از سؤالات را در ذهن‌اش ببندد و به سمت سفارتخانه حرکت کند. دختر به سفارتخانه می‌رسد، این مکان برای او بازنمایی از گورستانی است که هزاران درخواست کوچک و مهم و نافرجام در آن مدفون شده است. سفارتخانه در روایت داستان بازنمایی از ساختار غیرکاربردی و غیرمنعطف است، ساختاری که مردم در ارتباط با آن خسته و با کوله‌باری از سؤالات و درخواست‌های پاسخ داده نشده، ناامیدانه، بی‌پناه و مستأصل از آن روی برگردانده‌اند. از این روی دختر مسئول تمام پریشانی افکار و زندگی‌اش را این ساختمان و مسئولین آن می‌داند که هفده سال است، بار بی‌مسئولیتی و عدم پاسخگویی‌شان را بر دوش می‌کشد.

در انتهای جُستار، دختر بر روی جداول کنار خیابان می‌نشیند، به کفش‌هایش نگاه می‌کند و در همین حین ریشه‌های شکل‌گیری کشمکش‌ها درونی و بیرونی‌اش را مرور و بر رهایی‌تری دیدهایش و قدم در راه نو گذاشتن، متمرکز می‌شود.

۵-۲. عناصر وجودی

شخصیت‌ها (خصلت‌ها). جُستار مرز مشتمل بر یک شخصیت اصلی (دختر جوان) و چهار شخصیت فرعی (پدر، ناظم مدرسه، مدیر مدرسه، نگهبان سفارت) است. شخصیت اصلی، دختر جوانی است که پس از مهاجرت خانوادهاش از افغانستان، دوران کودکی و نوجوانی و جوانی را در ایران سپری کرده است. در روایت جُستار مرز، دختر در مرحله‌ای قرار گرفته که از یک سو براساس تقدیرگرا بودن، مصلوب به شرایط بودن و آینده‌نگر نبودن والدین به عجز آمده و از خانواده دل بریده است:

پدر و مادرم قرص بی‌حسی خورده‌اند، آن‌ها فقط سلامتی من را می‌خواهند اما سلامتی من خیلی وقت است به خطر افتاده، من به مرض ترسناکی گرفتار شده‌ام» (جعفری، ۱۳۹۹، ۶۰)؛ «به صورت اعضای خانواده‌ام نگاه نمی‌کنم، دلم می‌خواهد بدون خداحافظی حرکت کنم، بدون بر جای ماندن هیچ نقشی، خودم باشم و کفش‌هایم که منتظرم هستند و این سؤال‌ها...» (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۷).

از سوی دیگر متناسب با بحران‌های هویتی زیست‌شده‌اش از دل جامعه، به دنبال راهی برای مهاجرت از ایران به منظور تغییر شرایط زندگی‌اش است. ذهن دختر با کوله‌باری از سؤال‌های بی‌جواب پُر شده است:

زیپ کوله‌ام را باز می‌کنم، سؤال‌ها محکم سر جایشان هستند (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۹).

سؤال راجع به چرایی وقوع رخداد جنگ و عدم پایداری منطقه افغانستان به‌عنوان بخشی از خاورمیانه، چنانچه وطن برای او یک خیال دست‌نیافتنی شده است. جغرافیایی آکنده از مخمصه و تشویش که به دلیل خروج از آن، آسیب‌ها و لطمه‌های زیادی را متحمل شده است:

من در همان رودخانه کثیف سی و پنج سال پیش گم شده‌ام، روحم افتاد، نطفه‌ام که هنوز شکل نگرفته بود، افتاد و گم شد لب مرز. من هنوز به دنیا نیامده بودم و در تصمیم پدر هیچ نقشی نداشتم، من و همه هم‌نسلی‌هایم آنجا افتادیم، پشت‌سرمان خوشه‌های گندم ترک شده و کوهستان‌ها و درخت‌ها و آسمان جنگی بود (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۸).

سؤال راجع به تصمیم‌گیری‌های یک‌سویه پدر برای اقدام به مهاجرت بدون آینده‌نگری نسبت به وضعیت اعضای خانواده در کشور میزبان. چنانچه پدر برای دختر نمادی از نظام سلطهٔ پدرسالاری، دانای کل بودن و خودمحوری است:

پدر فکر می‌کرد ما را نجات داده است، اشتباه فکر می‌کرد، جلویش، هیچ بود، نامعلوم! پدر سعی می‌کرد پایش را بگذارد توی هیچ، پدر فکر می‌کرد ما را از مرز عبور داده است، حتی ده سال بعد و بیست سال بعد فکر می‌کرد ما را از مرز عبور داده است. فکر می‌کرد عملیات را با موفقیت به پایان رسانده است. تصور می‌کرد ما، همهٔ ما، مادر، احمد، ثریا، زندگی‌مان و آینده‌مان را از مرز عبور داده است. ولی نفهمیده بود که آینده‌ام و آب میوه‌ام در همان رودخانهٔ پر از گل‌ولای غرق شد (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۹-۵۸).

سؤال راجع به بحران‌های هویتی (فردی، فرهنگی-اجتماعی) زیست‌شده‌اش، در او هویتی سرگردان ایجاد کرده که ماهیتی نامتجانس دارد؛ چنانچه احساس آوارگی دائمی را تجربه می‌کند و نه تنها امکان مطابقت با سرزمین میزبان را ندارد، بلکه نمی‌تواند از یادمان سرزمین مادری دل بکند. گویا این حس سرگردانی، حسرت، حیرت و آوارگی، برای او پایانی ندارد. به طوری که خاک سرزمین جدید تا حدی سست است که امکان ریشه دواندن را از او گرفته است:

حتی همین کوچه‌ها برای خودشان اسمی دارند، در همه آدرس‌های دنیا کوچه‌ها اسمی دارند، شناسنامه‌ای دارند، همین دیوارها از من با نام و نشان‌ترند، انگشت اشاره‌ام بی‌اختیار به طرف اسم کوچه‌ها می‌رود، اسم کوچه‌ها را به خود نشان می‌دهم، به رخ خودم می‌کشم، این کوچه‌ها همین جا بوده، از اول، کسی او را از مرزی عبور نداده بوده» (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۹)؛ «یادم می‌آید، دوستم پرسیده بود: زیباترین جای کشور شما کجاست؟ کشور من؟! با خودم پوزخند زدم و گفتم مگر کشور من اینجا نیست؟ من هفته سال در اینجا از خواب بیدار شدم! ۵۹»؛ «زیپ کوله‌ام را باز می‌کنم، سؤال‌ها محکم سر جایشان هستند، یکی شان را برمی‌دارم، بازش می‌کنم، (اهل کجا هستی)؟، می‌ترسم، سؤال را در داخل کوله‌ام فرو می‌کنم و زیش را می‌بندم، به راستی مال کجا هستیم؟! (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۹).

راجع به بحران‌های هویتی (دینی) زیست‌شده‌اش سؤال در ذهنش است. از نگاه راوی، تشدید بحران هویت دینی دختر ناشی از مواجهه مستقیم و استنطاق کادر اجرایی مدرسه در مورد دین‌اش بوده است. عدم فهم مقوله دین در بطن ورود دختر به دوره دبستان به دلیل عدم بلوغ ذهنی‌اش بوده که این خود تبعات ناخوشایندی را برای او رقم زده و خاطره‌های تلخ دوران مدرسه مانند زخمی عمیق در گوشهٔ ذهن‌اش جای گرفته و او را به سؤالات مرتبط با مکانیسم‌های مواجههٔ جامعه میزبان با جامعه افغانه درگیر کرده است:

شیعه چه بود؟ سنی چه بود؟ نمی دانستم. گوشهٔ مقنعه‌ام را لای انگشتانم مچاله کردم و گفتم کاتولیک هستم، از اسم کاتولیک خوشم می‌آمد، از اخبار شنیده بودم که مسیحیت به چند دسته تقسیم می‌شود، از جمله کاتولیک‌ها، گفتم کاتولیک هستم. من کاتولیک نبودم، شیعه نبودم، سنی نبودم، من دانش‌آموز مدرسهٔ آفتاب بودم (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۸-۵۷).

از شخصیت‌های فرعی غایب جُستار مرز، پدرِ دختر است. پدر در روایت داستان، بازنمایی از نظام پدرسالارانه و دانای کل خانواده است. چنانچه با اتخاذ تصمیمات یک‌سویه و خودمحو‌رانه‌اش، به ظن خود در نقش ناجی عمل نموده و از طریق مهاجرت، خانواده را از وضعیت نابسمان و مشوش افغانستان رهایی بخشیده است. پیشهٔ پدر در کشور میزبان (ایران) کشاورزی است و از طریق سبزی‌فروشی، معیشت خانواده را تأمین می‌کند، اما به دلیل پایین بودن سطح درآمدش، امکان تأمین همه هزینه‌های زندگی از جمله تأمین هزینه شهریه مدرسه دختر برایش فراهم نبوده است. پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده دختر در طبقه محروم بازنمایی شده است. از نگاه دختر، پدر به‌مثابه فردی است که عمدهٔ تصمیم‌های مهم و بنیادین خانواده را اتخاذ و در پی آن توجهی به عواقب تصمیماتش بر سرنوشت اعضای خانواده ندارد. به بیان دیگر تصمیمات پدر آینده‌نگرایانه نیست و صرفاً جهت گذر از مصائب و مشکلات در زمان حال است:

در تصمیم پدر هیچ نقشی نداشتم... پدر مزرعه را شخم می‌زد و روی زمین بذر گیاه می‌پاشید. مادر دعا می‌کرد تا مردم کمی به فکر سلامتی‌شان باشند و سبزی بخورند، اما نمی‌دانم چرا مردم آنقدر بی‌فکر و معتاد به غذاهای پر چربی شده‌اند و هیچ وقت به توصیه‌های پزشکی درباره خوردن سبزی و میوه عمل نمی‌کنند، سلامتی مردم آن زمان ارتباط مستقیمی با من داشت، با من و پرداخت شهریه (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۹-۵۸).

از دیگر شخصیت‌های فرعی غائب دوم و سوم در جُستار مرز، ناظم و مدیر ایرانی در دبستان دختر هستند که به نوعی سیستم آموزشی حاکم در کشور میزبان (ایران) در مواجهه با جامعه مهاجران افغانستانی را بازنمایی می‌کنند. در فضای توصیف‌شده از دبستان، ناظم در صف‌های صبحگاهی قبل از ورود دانش‌آموزان به کلاس‌های درس، دختر را از صف خارج و به او در مورد پرداخت نشدن شهریه تذکر می‌داده است:

باید شهریهٔ مدرسه را می‌دادم، من پولی نداشتم، بعد از پایان سرود ملی، بچه‌ها آب میوه می‌خورند و می‌روند سر کلاس، من باید می‌رفتم به دفتر مدیر، پولی ندارم، می‌خواهم بعد از سرود ملی با آب میوه‌ام بروم به کلاس (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۸).

و زمان‌هایی نیز جهت کنکاش نوع دین‌اش او را از کلاس بیرون آورده و متناسب با پاسخ‌های گنگ و مبهم دختر به سؤالات مطرح شده، او را به دفتر مدیر مدرسه هدایت می‌کرده‌اند:

علامت ضرب و اعداد پنج و هشت را ریختم توی جامدادی و بعد آمدم بیرون، پرسیده بودند شیعه هستی یا سنی؟ سرم را چرخاندم، خیال کردم یک دوربین هم آنجا هست، مثله این برنامه‌های تلویزیون، بعد فهمیدم دوربینی در کار نیست، یک ناظم با مانتوی قهوه‌ای خم شده و می‌پرسد شیعه هستی یا سنی؟ (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۷).

از شخصیت فرعی دیگر جُستار مرز، نگهبان سفارت‌خانه افغانستان در تهران است. نویسنده با به خدمت گرفتن آرایه ادبی، نگهبان سفارت‌خانه را به مثابه ساختار بروکراتیک غیرکاربردی و نامؤثر به نقد کشیده است:

هنوز چشم دوخته‌ام به آن نگهبان تکراری، کسی که بند نافش را با این جمله بریده‌اند: نه نمی‌شود! امکان‌پذیر نیست! (جعفری، ۱۳۹۹، ۶۰).

شرایط زمانی و مکانی. زمان رویدادهای جُستار به‌طور مشخص در متن اعلام نشده است اما در انتهای جُستار تاریخ تدوین جُستار توسط نویسنده قید شده است «دوشنبه، اول سُنبله ۱۳۹۵» (جعفری، ۱۳۹۹، ۶۰)؛ روایت جُستار در یکی از فصول پاییز یا زمستان و هوای سرد است:

پالتو پوشیده‌ام و موهایم را زیر شال ضخیمی جمع کرده‌ام (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۷).

مکان روایت مبتنی بر حرکت شخصیت اصلی جُستار از سوی منزل به سمت یکی از پارک‌های شهر تهران است.

بازنمایی تهران در این داستان به‌عنوان شهری بزرگ، شلوغ و مهاجرپذیر با ساختمان‌های بزرگ و پرتردد و انسان‌های پر سؤال، خسته و گم‌شده است.

تهران جایی است که در آن برای مهاجران افغانستان اتفاقات متعددی رخ می‌دهد» (جعفری، ۱۳۹۹، ۶۰).

نویسنده جُستار، مدرسه آفتاب را به‌عنوان یکی از مکان‌های مهم در بروز بحران‌های هویتی دختر معرفی کرده است. چنانچه این مکان کنترل‌شده و خفقان حاکم بر آن را در تقابل با فضای آرامش‌بخش توأم با امنیت، عاری از غبطه، فضای شاد و لذت‌بخش و

چشم‌اندازهای مثبت کودکانه دختر نسبت به مدرسه، به توصیف درآمده و روایت شده است:

سرم را چرخاندم، خیال کردم یک دوربین هم آنجا هست، مثل این برنامه‌های تلویزیون (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۷).

از دیگر مکان‌های مورد توجه نویسنده، کوچه‌های با نام و نشان و بااصالت خیابان ولی عصر تهران است. از نگاه راوی همه کوچه‌های شهر از ابتدا در همین مکان‌ها بوده‌اند و خواهند ماند و از مرزی عبور داده نشده‌اند و نمی‌شوند. این کوچه‌ها دارای شناسه و پلاک (نام و شماره) هستند و به‌عنوان عناصر مکانی، هویت محلی، منطقه‌ای و حتی ملی کشور میزبان را کسب کرده‌اند و دارای اعتبارند. این درحالی است که پلاک‌ها به‌مثابه عناصر هویت‌بخش شهری در تقابل با مفروضه‌های ذهنی دختر نسب به وجوه هویتی‌اش شکل گرفته است، چنانچه پس از گذشت ۱۷ سال زندگی در کشور میزبان، همچنان فاقد شناسنامه و اعتبار است. از این‌رو، دختر موقعیت کوچه‌ها را با پس زده شدن هویت فرهنگی، اجتماعی و مکانی‌اش مبتنی بر نداشتن شناسنامه، مقایسه کرده و نسبت به نام و نشان و پلاک‌های کوچه‌ها غبطه می‌خورد.

از دیگر مکان‌های بازنمایی شده در داستان، یکی از پارک‌های شهر تهران است. نویسنده در بازنمایی وضعیت حق انتخاب دختر و حدود این انتخاب، آن را با فضای پارک مقایسه می‌کند. در واقع پارک تنها مکانی در نظر گرفته شده است که دختر حق انتخاب را در آن تجربه می‌کند، حق انتخاب نشستن بر روی کدام نیمکت و نشستن رو به خیابان و یا پشت به آن.

یکی دیگر از مکان‌های مورد توجه نویسنده، سفارت‌خانه افغانستان در تهران است. نویسنده در توصیف این مکان ساختار اداری بی‌کفایت و غیرکاربردی آن را به‌واسطه وصف آن به گورستانی پُر از لاشه‌های گندیده سؤالات و درخواست‌های بی‌جواب مهاجرین تشبیه کرده است:

رسیده‌ام جلوی سفارت. ساختمانی که هزاران درخواست و سؤال در آن مدفون شده است، مثل درخواست من. درخواست کوچک من هم که رفت توی ساختمان، از پله‌های زیادی بالا و پایین

رفت. به درهای زیادی با انگشت ضربه زد و پرسیده شد و دوباره پرسیده شد و در آخر بدون جواب مدفون شد و برای همیشه به جمع لاشه‌های گنبدیده درخواست‌ها و سؤال‌های دیگران پیوست و من را با این کوله سنگین تنها گذاشت. چشم دوخته‌ام به انبوه مردم خسته و گم‌شده که سؤال دارند و هر بار رؤیابافی می‌کنند و سقوط می‌کنند، بدون جواب (جعفری، ۱۳۹۹، ۶۰).

از دیگر مکان‌های بازنمایی شده در داستان، جداول کنار خیابان است، جایی که در ابتدا دختر از سر بی‌پناهی و استیصال بر روی آن نشسته و با واکاوی ذهن، ریشه‌های شکل‌گیری کشمکش‌های درونی و بیرونی‌اش را شناسایی می‌کند، تکلیف‌اش را با زیست‌جهان خود مشخص می‌کند و براساس تجربیات زیست‌شده و خاطرات تلخ گذشته، شک‌ها و تردیدها را پس می‌زند و لاجرم برای شروعی نو و قدم گذاشتن در راهی جدید (مهاجرت از ایران) به‌منظور رسیدن به یک زندگی نرمال، با به خدمت گرفتن عاملیت و کنشگری فعال خودش، عزم‌اش را جزم می‌کند.

متناسب با شرایط مکانی مطرح‌شده توسط چتمن (۱۳۹۰)، در نحوه بازتاب مکان‌ها در جُستار مرز، مکان به‌گونه‌ای مضاعف، از نظر شنونده روایت حذف شده، زیرا نمادهای به خدمت گرفته شده در تصاویر ذهنی دختر جوان مهاجر تغییر پیدا کرده است. در این جُستار هیچ تصور استناداری از عناصر وجودی وجود ندارد. هر فردی با خواندن داستان، تصور ذهنی خود از مدرسه، کوچه‌ها، پارک شهر و جداول کنار خیابان را اقتباس می‌کند. از این‌رو، مکان داستان، در این جُستار کلامی انتزاعی است. به این معنا که مکان‌های این جُستار بیشتر سازه‌هایی ذهنی محسوب می‌شوند و نه سازه‌هایی قابل‌قیاس. در جُستار مرز، حرکت در مکان داستان به تصویر کشیده شده است. تأثیر ایجادشده مانند تأثیر «چرخش دوربین» است. مرز مکان داستان به وسیله جداول کنار خیابان، که دختر بر روی آن نشسته و با کفش‌هایش صحبت می‌کند، تعیین شده است.

ماده محتوا. از طریق اشیای کاملاً داستانی، یک تجربه زیبایی‌شناختی شکل گرفته است؛ عناصر نشانه‌ای غیرزبانی شامل مردم، پدر، مادر، ناظم مدرسه، مدیر مدرسه، نگهبان سفارتخانه، و همچنین اشیاء همچون کوچه‌ها، کفش، کوله‌پشتی، آب‌میوه، رودخانه پُر از گل‌ولای، سفارتخانه در قالب اشیاء مجازی روایت، رمزگان فرهنگی مؤلف را پیش برده‌اند و شنونده روایت با شکافتن سطح رسانه‌ای روایت مجازی، به آن‌ها دست

پیدا می‌کند. با توجه به بافت رمزگان، ماده محتواها (منطقی، اجتماعی و زیبایی‌شناختی) به نسبت‌های متفاوت در تعامل و برجستگی هر یک از این مجموعه‌نشانها، به شخصیت‌های داستان و گرایش‌های شخصی‌شان در رمزگان‌های زبانی و غیرزبانی مربوطه تجسم و بازنمایی شده و در خدمت بیان اهداف نویسنده قرار گرفته‌اند.

۳-۵. گفتمان

ساختار انتقال روایی. ساختار این داستان، جُستار است، اتفاقات مبتنی بر روابط علی اما نه با نظم خطی مشخص، چیدمان شده است. شروع داستان با قصد رفتن شخصیت اصلی از خانه و با مرور خاطرات و واگویه‌های درونی‌اش ادامه و در نهایت با بروز عصیان شخصیت و عزم رفتن او از کشور میزبان پایان می‌یابد، اگرچه داستان پایان مشخصی ندارد.

در جُستار مرز، راوی، همان شخصیت اول داستان، دختر مهاجر افغانستانی است که به صورت اول شخص (راوی اول شخص) نمود یافته، به طوری که از دنیای درونی خودش مبتنی بر خاطره‌گویی و مونولوگ‌های درونی سخن می‌گوید. بدین معنا که از ضمیر «من» یا چیزی شبیه به آن استفاده و مشاهدات اخلاقی خود را بیان می‌کند.

روای از ناخودآگاه آدم‌های خرده روایت و حتی فکریایی که بر زبان نمی‌آوردند، تا حدودی با خبر است و دائم در حال تفسیر و نظردادن در مورد روایت است و آن‌ها را در قالب تک‌گویه‌های درونی به شنونده روایت انتقال می‌دهد. از این‌رو، تمایل به توجیه گذشت زمان و ارضای پرسش‌های ذهن شنونده روایت در باب هر آن چیزی که در این میان اتفاق افتاده، دارد:

چشم دوخته‌ام به انبوه مردم خسته و گم شده که سؤال دارند و هر بار رؤیا بافی می‌کنند و هر بار سقوط می‌کنند، بدون جواب» (جعفری، ۱۳۹۹، ۶۰)؛ «در خانه را که پشت سرم می‌بندم، بچه‌های دبستانی را می‌بینم که منتظر سرویس مدرسه‌شان هستند، یک زمانی من هم که خردسال بودم، چیز خاصی نمی‌فهمیدم، به مدرسه رفتم. باید شهریه مدرسه را پرداخت می‌کردم. از من پرسیدند: شیعه هستی یا سنی؟ (جعفری، ۱۳۹۹، ۵۷).

در بخش شرایط مکانی (چتمن، ۱۳۹۰)، راوی جُستار مرز روایت‌اش را به خوبی می‌شناسد و گویی پیش‌شناخت راوی از شخصیت‌ها و رخدادها، دقیق است و قصد دارد با توصیف و تعیین هویت تمام و کمال آن‌ها، هیچ ابهام و شکی را برای شنونده روایت به جا نگذارد و همه اطلاعاتی که از گذشته و حال دارد در اختیار شنونده روایت قرار دهد. راوی در

طول داستان با حضور محسوس خود، داستان را روایت و مخاطب را در روند رخدادهای داستان همراهی می‌کند، تا جایی که رویدادها برای مخاطب، واقعی جلوه‌گر می‌شوند. راوی ارتباط درونی بین عناصر موجود در کنش و رخدادها که در حول محور داستان شکل گرفته است را ارائه می‌دهد همچون (نحوه مواجهه شخصیت اصلی داستان با تصمیمات پدر و مادرش، برخورد متقابل او با مدیر و ناظم، تلقی او نسبت به نگهبان سفارت و سفارتخانه و تفسیرش از هویت کوچک‌ها...) تا بتواند نقطه نظر مؤلف ضمنی^۱ (ایدئولوژی پنهان حاکم در متن مبتنی بر نظام سلطه پنهان بر زن مهاجر افغانستانی در کشور میزبان) در حین بیان رخدادها را بازنمایی کند. از این رو معناسازی متناسب با این روند در جریان ذهن مخاطب ضمنی شکل می‌گیرد. در واقع، مؤلف ضمنی داستان مرز، خواننده واقعی را مطلع می‌کند که چگونه به عنوان خواننده ضمنی عمل کند (رمزگشایی کند) و کدام دید جهانی از این روایت را بپذیرد.

صدای روای مبتنی بر کیستی راوی در این داستان از نوع روای درون‌رویدادی است؛ چراکه راوی مشاهدات‌اش را بیان کرده و می‌خواهد فاصله خواننده با جهان روایت شده را کم و بی‌واسطه کند. به علاوه، در بعد زمان روایت‌گری داستان، روایت‌گری متناوب را به خدمت گرفته است؛ یعنی روایت‌گری پسارویداد و هم‌زمان با رویداد را تلفیق کرده است. بدین معنی که راوی با ذکر رویدادهای گذشته، متناوباً دیدگاهش در مورد شخصیت‌ها و رویدادها را، در زمان حال بازگو کرده است. سطح روایت از نوع درون داستانی است، چنانچه راوی در جهان روایت شده در داستان حضور دارد و برای مخاطبان همان داستان، روایت‌گری می‌کند، یعنی هم‌سطح با جهان داستان و شخصیت‌های آن.

در این جُستار، نقطه نظر از طریق معنای استعاری و معنای انتقال یافته به روایت‌شنو انتقال یافته است. از همین روی نقطه نظر در این روایت چندمعنایی تعبیر می‌شود. به طور مثال جایی که راوی نظر شخصیت اول داستان را راجع به سفارتخانه به مثابه گورستان و یا مرز را با نشانه رودخانه کثیف انتقال می‌دهد، معنای استعاری را به خدمت گرفته است.

۱. زمانی که راوی اول شخص در نقش راوی وارد تعامل تخیلی می‌شود و یک خود دیگر را نیز اضافه می‌کند و به عنوان یک مؤلف ضمنی تبدیل می‌شود (چتمن، ۱۳۹۰).

به‌علاوه نقطه‌نظر شخصیت اصلی داستان در انتقال عملکرد پدر، مدیر، ناظم و نگهبان سفارت را می‌توان در قالب معنای انتقال‌یافته برداشت کرد. در واقع به محض اینکه این معانی پایه‌ریزی شدند، ما به واسطه یک روند درونی به شناسایی مسائل مورد توجه و علایق شخصیت پرداختیم که از این طریق دسترسی به ضمیر ناخودآگاه شخصیت‌های داستان که راه ورود به نقطه‌نظرشان است و به‌نوعی دانستن افکار این شخصیت‌ها، تضمین‌کننده ارتباطی نزدیک بین روایت‌شنو و مؤلف ضمنی داستان را شناسایی کردیم.

پیرو به خدمت گرفتن معنای استعاری و انتقال‌یافته راوی، نقطه‌نظر ذهنی و مورد اهمیت شخصیت داستان به شنونده روایت انتقال یافته است. لذا متناسب با این نقطه‌نظر شکل گرفته و صدای راوی می‌توان علایق شخصی مؤلف را در راستای ایدئولوژی‌اش درباره برساخت مفهوم زن مهاجر افغانستانی واکاوی کرد.

در بیان ثبت افکار شخصیت در روایت (چتمن، ۱۳۹۰) از تکنیک تک‌گویی درونی استفاده شده است چراکه ارجاع شخصیت به خود به‌صورت اول شخص انجام گرفته و در عمده موارد لحظه‌آنی گفتمان همان لحظه‌آنی داستان و بیان‌کننده زمان گذشته است اما بیشتر به زمان حال واقعی و به فرمان مقارن با کنش اشاره دارد. خاطرات و دیگر ارجاعات به گذشته نیز در زمان ماضی مطلق رخ داده نه به زمان بعید. به علاوه، زمان، اصطلاحات، شیوه انتخاب کلمات، انتخابات لغوی و نحوی به‌طور مشخصی متعلق به شخصیت داستان است. در ادامه باید اذعان نمود، اشاراتی که به تجارب شخصیت‌ها می‌شود، هیچ توضیحی بیش از آنچه در تفکر خود آن‌هاست، داده نشده است.

در بخش سیالیّت ذهن مؤلف (چتمن، ۱۳۹۰)، هم از تک‌گویی درونی و هم برداشت‌های حسی استفاده کرده است. یعنی مؤلف سعی کرده نقل قول مستقیم از ذهن را ارائه دهد نه فقط از حیطه زبانی بلکه از تمام خودآگاهی‌اش. بنابراین، جریان سیال ذهن در این داستان نه فقط ثبت افکار بیان شده است بلکه ثبت بدون ترتیب برداشت‌های حسی شخصیت را در بر می‌گیرد که به‌وسیله ذهن شخصیت به شکل کلمات پیش آمده‌اند نه اینکه صرفاً بیان شوند.

نمود. در جستار مرز، شیوه بیان، کلامی است.

بر اساس تحلیل‌های شخصیت، کنش و گفتمان جُستار مرز که در قسمت‌های قبل بدان اشاره کردیم، می‌توان گفت که این جُستار در ساختار روایی خود دارای ایدئولوژی هویت سرگردان (هویت آشفته یا هویت مغشوش) است. دختر جوان افغانستانی این نوع از بحران هویتی را تجربه کرده است؛ چنانچه نه تنها امکان مطابقت با سرزمین میزبان را ندارد، بلکه نمی‌تواند از یادمان سرزمین مادری دل بکند. گویا این حس سرگردانی، حسرت، حیرت و آوارگی، برای او پایانی ندارد، به طوری که خاک سرزمین جدید تا حدی سست است که امکان ریشه دواندن را از او گرفته است. دختر مهاجر افغانستانی برساخت‌شده در جُستار مرز، وطنی ندارد؛ چراکه وطن کارکرد خود را برای او از دست داده و تبدیل به انتزاعی شده است که هیچ‌گاه به هیچ‌عینیتی تعلق نمی‌یابد. در این وطن انتزاعی، امکان احساس تعلق دائمی کاملاً زائل شده است. در این وضعیت است که کیفیت وطن‌مندی و تعلق به سرزمین، به وسواس ذهنی دختر جوان مبدل شده است. دختر جوان با هویت سرگردان در غربت سرزمین جدید دلشاد نیست و در پی رهایی از این شرایط محصورکننده، با اتکاء و بهره‌گرفتن از ظرفیت‌های وجودی خود، ذهنی آگاه و منتقد، به شناسایی سازوکارهای سلطه‌گری پنهان در بطن خانواده، مدرسه، سفارتخانه و جامعه پرداخته و از این طریق آگاهی‌های کاذب‌اش را زدوده و در جهت کسب آگاهی‌های راستین و رسیدن به وضع مطلوب عزم می‌کند تا در راهی نو قدم بردارد.

هم‌راستا با ایدئولوژی جُستار مرز، در این بخش می‌توان اندیشه‌آدورنو را در راستای ایدئولوژی جُستار مرز به خدمت گرفت. باور آدورنو به نقش‌هایی که هنر می‌تواند در بسترهای مختلف زندگی انسان ایفا کند، متفاوت از جزم‌اندیشی‌هایی است که فرهنگ و فلسفه سنتی تاکنون آن را به مثابه کارکردهایی برای هنر در نظر گرفته است. به اعتقاد آدورنو، مهم‌ترین کارکرد و نقشی که هنر می‌تواند داشته باشد، کارکرد «انتقادی» و نقش «رهایی‌بخشی» آن در راستای تحلیل و نقد ساختارهای سلطه و سرکوب است. از همین رو، باور او به نظریه انتقادی هنر درباره جامعه و نقش هنر در تغییر آگاهی اجتماعی به آن چیزی باز می‌گردد که وی آن را «محتوای معطوف به حقیقت» هنر و اثر هنری می‌نامد

(شاهنده و نودزی، ۱۳۹۲، ۳۵). در ژانر جُستار مرز، نقش اجتماعی و کارکرد معرفتی هنر نمود یافته است که همراستا با دیدگاه آدورنو است.

جدول ۱. ویژگی‌های برساخت معنایی زن مهاجر افغانستانی در جُستار «مرز»

روابط اجتماعی	روابط خانوادگی	پایگاه اجتماعی	موقعیت فردی	
روابط اجتماعی محدود، فقدان دوست، پس زده شده توسط جامعه، رنج بردن از تنهایی	تحت سلطه جامعه سنتی، تحت سلطه نظام پدرسالارانه، عدم وجود رابطه معنابخش با والدین، عدم تعلق ذهنی و عاطفی به اعضای خانواده	تعلق طبقاتی عمدتاً پایین، پایگاه اجتماعی پایین، در تلاش جهت ارتقای پایگاه اجتماعی، تحصیلات اندک غیردانشگاهی، عدم برخورداری از شغل ثابت، عدم دسترسی به منابع اجتماعی - اقتصادی، داشتن نگاهی انتقادی به وضعیت بورژوازی و تبعیض نژادی - دینی جامعه، قربانی وضعیت سلسله‌مراتبی طبقاتی جامعه	ویژگی‌های ظاهری	- حدود ۱۷ ساله - شال ضخیم و پالتوپوش - کوله‌پشتی که همه جا همراه اوست
			وضعیت روانی	مستاصل، مردد، طردشده از جامعه، از خود بیگانه، دچار تناقضات هویتی (فردی، اجتماعی - فرهنگی و دینی)، نامطمئن، شکاک، درگیر با موقعیت خود در جامعه میزبان، غبطه‌خور، حساس، غمگین،
			شیوه‌های رفتاری	منزوی، رنجور، دو آغاز جُستار کنشگر منفعل و در پایان جُستار کنشگر فعال، پرسشگر، منتقد، غیرمذهبی، راستگو،

منبع: یافته‌های نگارندگان مقاله

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۲۲

دوره ۱۷، شماره ۱
بهار ۱۴۰۳
پیاپی ۶۵

۵. نتیجه‌گیری

معصومه جعفری در جُستار مرز به روایت دختر مهاجر جوانی که دشواری‌ها و رنج‌های ناشی از مهاجرت در سرزمین جدید به آن تحمیل شده است، پرداخته تا از طریق مجموعه داستان‌های کوتاهش به مثابه رسانه‌ای قوی برای بیان آزادی کامل در مورد حقوق زنان افغان و مقابله با مردسالاری استفاده کند (رفیع‌زاده، ۱۳۹۷؛ شیرخانی، ۱۳۹۷؛ عمران و همکاران، ۲۰۲۰). بررسی زندگی این مهاجر از روایت جُستار نشان می‌دهد که دختر دچار بحران هویت سرگردان (هویت آشفته یا هویت مغشوش) شده است. شخصیت اصلی جُستار در سرزمین مقصد، اسیر احساس سرگردانی هویتی شده است. یافته‌های این

بخش از مطالعه با یافته‌های مطالعات مرادی (۱۳۹۸)، رهیاب (۱۳۹۷)، زینی‌وند و مرتضایی (۱۳۹۵)، مرادی و جمشیدی (۱۴۰۱) و فلاح، سجودی و برامکی (۱۳۹۵) مبنی بر نقد هویت زنان افغان در رمان‌ها و عدم شکل‌گیری هویت فردی و جمعی در این قشر به دلیل بازدارنده‌هایی همچون سنت، مصائب زندگی، وضعیت نابسامان زندگی فردی و اجتماعی، مناسبات مانع از تعیین هدف و عدم امتیاز اجتماعی و حقوقی برای زنان افغان مهاجر و در پی آن شکل‌گیری نوعی از هویت تحت عنوان هویت مرزی در بین‌شان همراستاست که منجر به بروز بحران‌های هویتی می‌شود و آن‌ها را در میانه طیفی از بی‌هویتی متغیر، بحران هویت و هویت آستانه‌ای قرار می‌دهد. در همین حین، شرایط زندگی و تجارب تلخ، این قابلیت و توانایی را به شخصیت اصلی جُستار داده تا با آگاهی و به اراده خود در مرز لغزان و سستی که مهاجرت برای او پدید آورده است، از انفعال دست شسته و در حرکت باشد و با به خدمت گرفتن ظرفیت‌های وجودی خود و نه وابسته به دیگری یا دیگران (پدر، مادر، ناظم، مدیر، نگهبان سفارتخانه و...)، موقعیت‌های نو در سرزمین‌های جدید دیگر را شناسایی، خلق و مهاجرت کند. این بخش از یافته‌های مقاله حاضر با یافته‌های مطالعه اندریز (۲۰۱۶) مبنی بر اینکه شخصیت زن افغان، سنتی و مطیع باقی نمی‌ماند بلکه سفرهای فردی و استفاده از تکنیک‌های سنتی و غیرسنتی، جهت فرار از ظلم و در آغوش کشیدن آزادی به او این امکان را می‌دهد که خود را به عنوان کهن الگوهای مدرن بازتعریف کند، همراستاست و با بخشی از یافته‌ها و نتایج مطالعات مرادی (۱۳۹۸)، رهیاب (۱۳۹۷)، زینی‌وند و مرتضایی (۱۳۹۵)، مرادی و جمشیدی (۱۴۰۱) و فلاح، سجودی و برامکی (۱۳۹۵) متفاوت و با دیدگاه هومی بابا همراستاست چراکه شخصیت داستان از وضعیت قبلی مبنی بر انتخاب آگاهانه افغانستانی یا ایرانی بودن در قالب هویت مرزی خود را رها نیده و با قرار دادن خود در موقعیتی نواز طریق شناسایی، خلق و پیگیری فرصت‌های جدید در سرزمین‌های جدید دیگر، اقدام به مهاجرت مجدد نموده و خود را مصلوب و محکوم شرایط و تقدیر پیش آمده نمی‌داند. از این رو، دختر جوان با کسب آگاهی راستین و زودن آگاهی کاذب شکل گرفته در ذهنش، شک‌ها و تردیدها را کنار گذاشته و برای رسیدن به زندگی عاری از تشویش، استرس و

حسرت، تصمیم می‌گیرد در راه مهاجرت مجدد به سرزمین‌های جدید و نه موطن خود قدم بردارد. ترکیبی از ویژگی‌های ظاهری، وضعیت روانی، شیوه‌های رفتاری، پایگاه اجتماعی، روابط خانوادگی و روابط اجتماعی بازتاب داده شده از دختر جوان مهاجر افغانستانی در جُستار مرز به‌عنوان نمونه‌ای از وضعیت زنان مهاجر افغانستانی در خارج از وطن (کشور ایران) را به تصویر کشیده است و مبتنی بر یافته‌های مطالعه آلیوین (۲۰۲۱) دلالت بر آن دارد که پیچیدگی فرایند هویت نه‌تنها در تقاطع فرهنگ‌ها یا تمدن‌های متضاد، بلکه در تقاطع سیاست و روابط قدرت رخ می‌دهد. کارکرد و نقش هنر (ادبیات داستانی معاصر افغانستان با به خدمت گرفتن ژانر جُستار)، یعنی کارکرد انتقادی آن را در راستای تحلیل و نقد ساختارهای سلطه و سرکوب جامعه میزبان و رهایی‌بخشی از چنین وضعیت‌هایی به‌واسطه ارائه آگاهی‌های راستین در بطن جُستار به خدمت گرفته است. کارکردی که به اعتقاد آدورنو، از مهم‌ترین‌های نقش‌های هنر است.

منابع

- احمدزاده، شیده (۱۳۹۱). مهاجرت در ادبیات و هنر (مجموعه مقالات ادبی - هنری). تهران: سخن.
- آدورنو، تئودور؛ و هورکهایمر، ماکس (۱۴۰۱). دیالکتیک روشنگری: قطعات فلسفی (مترجم: مراد فرهادپور و امید مهرگان؛ چاپ نهم). تهران: هرمس. (تاریخ اصل اثر ۱۹۴۴)
- آقابابایی، احسان؛ و فروتن، محمدتقی (۱۴۰۱). گفتمان عدالت خواه و بازنمایی طبقات اجتماعی در سینمای ایران. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۱(۲)، ۳۷۳-۴۰۲. doi: 10.22059/jisr.2022.318398.1179
- جعفری، معصومه (۱۳۹۹). چرا تاریکی را خدای خود نکتم. تهران: روزنه.
- چتمن، سیمور (۱۳۹۰). داستان و گفتمان: ساختار روایی در داستان و فیلم (مترجم: راضیه سادات میرخندان). تهران: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما. (تاریخ اصل اثر ۱۹۸۷)
- چینی، تئودور (۱۳۹۸). ناداستان خلاقانه (مترجم: نیلوفر امن زاده). ماهنامه ناداستان، ۲۱۶-۲۱۰. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۰)
- حسین انصاری، عارف (۱۳۹۸). سیمای زن در شعر معاصر افغانستان (با تأکید بر شاعران منتخب از سال ۱۳۶۰ تاکنون (پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، ایران.
- رفیع زاده، سرو رسا (۱۳۹۷). نقش زنان نویسنده در ادبیات دیاسپورا یا ادبیات مهاجرت افغانستان. فصلنامه علمی-پژوهشی رنا، ۱۱(۱)، ۱-۱۴.
- رهیاب، محمدابراهیم (۱۳۹۷). بررسی خشونت علیه زن در رمان های افغانستان با تأکید بر داستان های خالد حسینی و حمیرا قادری (پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی گرایش ادبیات معاصر). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد، ایران.
- زینی وند، تورج؛ و مرتضایی، سیده کلثوم (۱۳۹۵). بازتاب شرایط اجتماعی زنان افغانستان در رمان هزار خورشید باشکوه (بر اساس رویکرد ادبیات تطبیقی و مطالعات میان رشته ای). پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۷(۱)، ۳۴-۱۷.
- شاهنده، نوشین؛ و نوذری، حسینعلی (۱۳۹۲). هنر و حقیقت در نظریه زیباشناختی آدورنو. حکمت و فلسفه، ۹(۳۵)، ۳۵-۶۰.
- شیرخانی، احمد (۱۳۹۷). نقش ادبیات مهاجرت در توسعه امور زنان در رمان های خالد حسینی. دومین دوره گفتگوهای فرهنگی ایران و افغانستان (تعاملات دانشگاهی و آموزش، محور توسعه پایدار ایران و افغانستان). برگرفته از <https://civilica.com/doc/876464>

صفری ازان اخاری، نرگس (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی دو رمان «هزاران خورشید تابان» اثر خالد حسینی و «عیون علی السماء» اثر قماشه العلیان بر اساس جامعه‌شناسی جنسیت (پایان‌نامه کارشناسی ارشد ادبیات معاصر). دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، ایران.

فلاح، غلامعلی؛ سجودی، فرزانه؛ و برامکی، سارا (۱۳۹۵). چالش عناصر هویت‌ساز سرزمین مادری و میزبان در فضاهای بیناگفتگویی مهاجرت در رمان‌های ادبیات مهاجرت فارسی. *جستارهای زبانی*، ۷ (۵)، ۱۹-۴۲. doi: 10.22077/ISLAH.2022.5454.1110

فولادیان، مجید؛ و خاوری خراسانی، نیلوفر (۱۴۰۰). سنجش فاصله اجتماعی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد با چهار ملیت افغانستانی، عراقی، هلندی و آمریکایی. *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱۴ (۴)، ۱۶۳-۱۹۱. doi: 10.22035/jicr.2022.2664.3072

مرادی، ایوب؛ و جمشیدی، علی (۱۴۰۱). بررسی وضعیت مهاجران افغانستانی در مجموعه کورسرخ براساس گفتمان دیاسپورایی. *مطالعات بین رشته‌ای ادبیات، هنر و علوم انسانی*، ۱۲ (۱)، ۱۸۳-۱۵۹. doi: 10.22077/ISLAH.2022.5454.1110

مرادی، سیده فاطمه (۱۳۹۸). نقد هویت زنان افغان و ایران در رمان روشنی خاکستر و پرندۀ من (پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی گرایش ادبیات تطبیقی). دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بیرجند، ایران.

موسوی، ام فروه؛ و حسینی، مریم (۱۳۹۹). فضای بسااستعماری در ادبیات مهاجرت افغانستان نمونه موردی: رمان سبز، سرخ، آبی از عارف فرمان. *ادبیات پارسی معاصر*، ۱۰ (۲)، ۴۲۲-۴۰۱. Doi: 10.30465/copl.2021.6159

نجومیان، امیرعلی (۱۳۹۴). بسط تجربه مهاجرت و تخیل کودکی: خوانشی از فیلم بال‌های اشتیاق. *ماهنامه فرهنگی-اجتماعی و سیاسی آزما*، ۱۱۴، ۶۳-۵۸.

نوردکویست، ریچارد (۱۳۹۹). *جستار: یک تاریخچه، یک تعریف (مترجم: نگار قلندر)*. *مجله اینترنتی خوانش*، ۲، ۸-۵.

نیکوبخت، ناصر؛ و چهرقانی، رضا (۱۳۸۶). *صورت و مضمون شعر مهاجرت افغانستان*. پژوهش‌های ادب عرفانی، ۱ (۳)، ۱۱۴-۸۷.

Alivin, M.Z. (2021). Identity negotiation in the age of global migration in exophonic novels. *Journal of Literature and Language Teaching*, 12(2), 168-187. doi: 10.15642/NOBEL.2021.12.2.168-187

Andrews, A. (2016). Defining Afghan women characters as modern archetypes using Khaled Hosseini's *A Thousand Splendid Suns* and Asne Seierstad's *The Bookseller of Kabul*, *Master of Arts (MA), Department of English and Modern Languages, Liberty University*. <https://digitalcommons.liberty.edu/masters/402>

Imran, M., Chen, Y., Matthew Wei, X., & Akhtar, S. (2020). Veiled courage: Inside the women's resistance against violence through their writings. *Asian Journal of Women's Studies*, 26(1), 74-93. doi: 10.1080/12259276.2020.1718392

Sarfi, M., Sarfi, T., Aris, S., Zohouri, M., & Aeini, B. (2023). Religion and Migration: An Iranian Survey. *Migration Letters*, 20(S4), 470-480.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۲۷

برساخت معنایی زن مهاجر
افغانستانی در ادبیات ...